

adata. A vers a görög-római beszédmódra is példa: a nép bilincsbe vert Prométheusz (lásd ehhez Shelleyt!), a fegyvere az Igazság. Kazinczy Gábor szónoki képességeit dicséri, harcuk önzetlenségét az apostolokéval méri. „Nem fáradunk mi jutalom reménnyel, / Mint a hazugság aljas zsoldosi, / De önzés nélkül, isten-ihletésből, / Mint hajdanában az apostolok!” Ez előtt egyszer Jókai nevezi Petőfit apostolnak az *Összes Kötteményeket* beharangozó cikkében a *Jelenkorban*. Az apostol-motívum kialakulásához támpont még a *Széphalmon* című Petőfi-vers és a *Nagykárolyban*, ahol Kazinczy, illetve Kölcsény az, akit Petőfi ezzel a szereppel ruház fel.

Robespierre és Saint-Just nemcsak a bibliai beszédmódra lehetett példa, hanem és elsősorban a jakobinus beszédmódra. Ennek egyik alapeleme a tiszta jellemre való hivatkozás, ez azonban visszavezethető a római köztársasági erkölcsre is. Petőfi példaképeinek maga adja rövid összefoglalóját egy 1846-os versében, a *Halhatlan a lélek...*-ben: „Rómában Cassius valék, / Helvéciában Tell Vilmos, / Párizsban Desmoulins Kamill... / Itt is leszek tán valami.” A jellem dolgában a legtisztábban és legszigorúbban az 1847. januári *Ha férfi vagy, légy férfi...* kezdetű versében fogalmaz. Kategorikus imperativusai: bátorság, tetterekészség, elvhűség, függetlenség, hajlíthatatlanság, keménység. A tölgyfa, amelyet szívesen használt már Berzsenyi is metaforaként, a rómaiaknál a bátorságért kapott koszorú anyaga.

1847-ben a költő folyamatosan dolgozott az Ellenzéki Kör kiadványai számára. Már a Pesti Kör tervezett egy politikai zsebkönyvet, amely azonban már az ellenzéki mozgalom keretei között valósult meg. 1847 nyarára állt össze a zsebkönyv anyaga, a szerkesztő Bajza József volt. Négy nagy jelentőségű programcikk fogta össze a gazdasági és politikai tárgyú írások csoportját: az Előszó Bajzától, Az ellenzék, különösen a magyar Fáy Andrástól, A magyar politikai pártok Deregnyeitől (Kossuth álneve) és a kötet végén az Ellenzéki Nyilatkozat. Petőfi három költeménnyel szerepelt az *Ellenőrben* (ez volt a zsebkönyv címe): *A m/ajtény/i síkon, Dalaím, Palota és kunyhó*. A kötet külföldön, cenzori beavatkozás nélkül jelent meg 1848 elején.

Petőfi politikusi képe 1848–1849-ben

Kalla Zsuzsa

„Én csak arra vagyok hivatva, hogy az első lökést tegyem...”
[Lapok Petőfi Sándor naplójából]

E tanulmány szándéka szerint nem kíván egy újabb arcképet megrajzolni Petőfi forradalom és szabadságharc alatti korszakáról, a teljes életrajz és a költői termés bemutatása sem célom. Élete utolsó két évének életrajzi, eszmetörténeti kérdéseit történészek, irodalomtörténészek, hadtörténészek sora vizsgálta, a problémák feltárása könyvtárnyi irodalmat eredményezett már, elegendő itt csak Urbán Aladár, Varga János, Kerényi Ferenc, Spira György, Martinkó András vagy Lukácsy Sándor, Szabad György, Mezősi Károly tanulmányaira utalni. A politikus Petőfi a szaktörténészek portrévázlataiban hol úgy jelenik meg, mint a forradalmi eseményeket, a Habsburg-házzal való szakítást előre látó vátesz-költő (SZABAD 1974; MARTINKÓ 1972; FEKETE 1998; LUKÁCSY 1995), vagy másutt áldozat, aki fegyelmezetten, belső erkölcsi parancsra lép a közélet színpadára, s csak a helyzet kényszeríti, hogy felcserélje a tollat a szónoki emelvénnyel (SPIRA 1972). A harmadik változat – s ezt erősíti Urbán Aladár tanulmányainak több megállapítása, valamint Kerényi Ferenc újabban megjelent életrajzi könyve – Petőfi politikai rátermettségét, kiváló taktikai érzékét emeli ki.

A költő közéleti megnyilatkozásait – publicisztikáit, verseit, a kortársak feljegyezte mondatait – vizsgálva, ez a „politikus” Petőfi-kép is jól megrajzolható: a költő nem az események sodrában válik főszereplővé, hanem tudatosan készül a „forradalmár” szerepre, színrelépésé-

ben valószínűleg kevesebb volt a véletlen és váratlan elem, mint azt köztudatban élő, kultikus Petőfi-kép sugallta. Már 1848 előtt jórészt kezében vannak a korabeli kommunikációnak, a hatáskeltésnek azok a kimunkált eszközei, amelyek alkalmassá teszik arra, hogy új stílusú, új bázisú politikusként lépjen fel.

Az 1840-es évek második felének irodalmi küzdelmei, hírlapi csatái egyfajta gyakorlóterepet jelentenek egy gyökeresen más szférában való megjelenéshez. Petőfi számára ez az időszak meghozza az országos ismertséget, a sajtó több orgánumban jelennek meg meghökkenítő gondolati tartalmú, szókimondó versei. Még ellenfelei is elismerik írásainak mozgósító erejét, a konzervatív kritika mindig is politikai felhangot tulajdonított Petőfi népies tárgyú verseinek.

Mint Margócsy István *Petőfi és az irodalmi gépezet* című tanulmányából kiolvasható, Petőfi 1847-re megtanult magabiztosan bánni a nyilvánosság adta lehetőségekkel, az eszközök széles skáláját használta föl a közvélemény befolyásolására. Tudatosan formálta a saját költői személyiségéről az olvasóközönségben kialakult képet, megszólalásait a sajtóban gondosan megtervezte. A személye iránti érdeklődés felkeltésének, fenntartásának sokféle lehetőségét ismerte. Ennek egyik – nem elhanyagolható – eleme külsejének, megjelenésének a sugallni kívánt aktuális szellemi tartalmakhoz való igazítása. (A költőnek erre a képességére több ízben utal Ratzky Rita *Petőfi öltözködéséről, ízléséről* című írása.) Sokszor nem is képes ezt a folyamatot kézben tartani, nagy nehézségekkel bújik ki a ráéggő maszkokból. A hatásos fellépés módszereinek kialakításában, szerepötleleteinek kitalálásában segítséget nyújthattak színészei.

Az irodalom közegeből a politikába átmenthető másik fontos tapasztalat Petőfi számára annak elsajátítása, hogyan kell egy laza, többé-kevésbé heterogén csoportot egységes fellépésre bírni, többek nevében nyilatkozni. Nagy szerepe van a Tízek Társasága végeredményében sikeresnek mondható nemzedéki sztrájkjában, az itt szerzett gyakorlati tudás is kamatozik majd a következő két évben.

Összefoglalómban ezért főként azt követem nyomon, hogyan alakult a politikus Petőfi *képe*, vagyis milyennek látták őt mint közéleti szereplőt a kortársak, s ami legalább ilyen fontos, milyennek akarta ő láttatni magát. Hogyan alakította – sok tekintetben igen tudatosan – a közvéleményben a magáról kialakult képet?

Előkészületek: 1848. január–március

Petőfi politikusi készülődésének gyakorlati terepe a fiatal írók, publicisták, a majdani márciusi ifjak köre, a kávéház. Ez a helyszín egyben új stílust, a politizálás új módját is jelenti az irodalmi szalonok, a diéta, a megyegyűlések világához képest. Más társasági viselkedés, a kifejezés fesztelensége, a szókincsnek a hétköznapihoz való közelítése, sőt a káromkodásig elmenő szabadosság jellemezte ezt a közeget, Petőfi megtoldotta ezt vállalt „plebejusságával”, a társadalmi normákat felrúgó demokratizmusával. Vajda János jegyzi fel, hogyan hökkengette meg Petőfi a következő kijelentésével Károlyról, az ifjak népszerű pincéréről tudakozódván: „Sajnálom igazán – mondá – hogy kezet nem szoríthatok vele, mert *imádtam* ezt az embert.” „Emlékszem, hogy noha jóval fiatalabb Petőfinél, magamban szinte megbotránkoztam az egyenlőség s testvériség ilyen gyakorlati hű alkalmazása fölött” (VAJDA 1988). A kávéház találkozóhely is, a gyakorlati cselekvés színtere, itt tervezi meg az ifjúság közös akcióit. Véleményüket, erejüket demonstrálják macskazenével, szervezett színházi tapssal vagy füttel.

Az ifjak egymáshoz laza szálakkal kötődő, mégis erősen hierarchizált világában, az olvasottság, a világismeret, a szónoki képességek révén lehetett vezető szerepre szert tenni. Petőfi ezen a terepen válik a Pilvax „hőségé”, vezéregyéniséggé. Népszerűsége, elismertsége azonban ezen a körön kívül sem kétséges, ahogy *Wiener Zeitschrift* pesti levelezője írja a költő „mint ember rendkívül rokonszenves – egyedülálló, magasan kiemelkedő a nemzeti szépirodalomban”. Petőfi főszereplő kíván lenni, ezt sugallják erős küldetéstudatról árulkodó ver-

sei, melyekben a vágyott tettek tere mintha a költészet, az irodalom szféráján is túlmutatna (MARGÓCSY, 1999). „Rómában Cassius valék, / Helvéciában Tell Vilmos, / Párizsban Desmoulins Kamill.../itt is leszek tán valami.” – írja 1846 őszén, pár hónappal később ezt a lendületes sort veti papírra: „S eddig csak írtam, hol van még a tett?” (*Ujonnán visszajött a régi baj*. 1847. febr.)

Közös szellemi felkészülésük fontos eleme a francia forradalom kultusza. Míg Kazinczyék, Kölcseyék generációja borzongással vegyes csodálattal, de mindenképpen erős tartózkodással szemlélte a franciaországi történeket, az 1840-es években már a lelkesedés, az azonosulás a meghatározó. Az irodalomtudomány által e témában alaposan kutatott terület Petőfi olvasmányai. Cabet, Mignet és Lamartine hatása szövegszerűen is kimutatható (LUKÁCSY 1972; FEKETE 1972; 1989), a költő jegyzeteket, kivonatokat is készített. A forradalomtörténetek sugallta pesszimizmuson, a hiábavalóság, a kilátástalan küzdelem érzésén felülkerekedik a költőben a forradalom, a tett, a cselekvés nagyszerűségének érzete, ez a fordulat talán Lamartine-nak *A girondiak története* olvasmányélményéhez kapcsolható. „A jogok kinyilatkoztatása lőn az új evangéliom. Ezután a szabadság a nép vallása.” (FEKETE 1972) Lamartine szavait csaknem szövegszerűen visszhangozza majd 1848 májusában Petőfi naplója: „Évek óta csaknem kirekesztőleg olvasmányom, reggeli és esti imádságom, mindennapi kenyerem a francia forradalmak története, a világnak ez az új evangélioma, mellyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti ígéit. Minden szavát, minden betűjét szívembe véstem, és ott benn a holt betűk megelevenedtek, és az élethez-jutottaknak szűk lett a hely, és tomboltak és őrvongtak bennem!” A márciusi ifjak forradalomkultuszában – a liberális nemesség egy részének angol orientációjával szemben – szerepet játszott a francia kultúra iránti elkötelezettség. Szinte mindnyájan fordítanak is, Petőfi irodalmi kedvencei Beranger, Sand. A forradalom kultusza külsőségekben is testet öltött. Közismert, hogy a kispénzű költő biedermeier otthonának egyetlen luxusa, a Párizsból rendelt drága metszetsorozat: a francia forradalom arcképcsarnoka. A márciusi ifjak 1848–49 pályáját végigtekintve gyakorlati politikusi működésük fontos előzményei lehettek a forradalom lehetőségeiről, esz-köztáráról folytatott viták. 1848 márciusa előtt Petőfi költészetének a forradalommal kapcsolatos legfontosabb motívuma: az elvekhez ragaszkodó, tiszta radikalizmus, amely vállalja a forradalommal járó áldozatokat.

Petőfi 1848 előtt csak laza kapcsolatokkal kötődött a politika hagyományos megyei, diétai színhelyeihez. 1846-ban belép a Pesti Körbe, 1847-től tagja volt az Ellenzéki Körnek, a liberális ellenzék fórumának, de inkább költői, mintsem politikusi minőségben működött közre. Verseket jelentet meg az *Ellenőrben*, 1847. március 16-án, a József-napi vásárra időzített Ellenzéki Kör-i estélyen szavalja el – Vörösmarty mellett – a *Dalaimat*, és *A nép nevében*, amely a több ponton Kossuthék programjára rímel, a kiváltságokról lemondani nem akarókat figyelmezteti drámai erővel. E néhány találkozási pont kivételével Petőfi nem vesz részt a liberális nemesség reformmozgalmában: „Politikai életünket távolról néztem, vagy rá sem néztem, amiért részint egyoldalúsággal, részint bűnös egykedvűséggel vádoltak! A rövidlátók! Én tudtam azt, amit ők nem tudtak, és azért szánakoztam a napi politika kurjongató hősein, s mosolyogtam a fontosságot, melyet magoknak tulajdonítottak; tudtam, hogy az ő fényes tetteik és beszédek nem egyéb, mint homokra rajzolt kép, melyet a bekövetkezendő viharok első lehellete elsöpör...” – írja később a *Lapok Petőfi Sándor naplójából* című művében.

1848 januárjától ez a tartózkodó viszony kissé oldódik. A palermói, majd februárban a párizsi hírek a Pilvax-körét is közelebb sodorják a reformellenzék gyakorlati politikai lépéseihez. Kossuth március 3-i felirata hatására, a forrongó Bécs híreit hallva tette készen állnak. Petőfi Városlődről, ahol öccsét, Istvánt látogatta meg, siet fel Pestre, fél, nehogy elmulassza a döntő pillanatot. A pesti fiataloknak hamarosan a tényleges politikai cselekvésre is lehetőségük nyílik: a március 19-re tervezett reformlakoma előkészítésében jutnak szerephez, sőt, maga a terv is Petőfiék köréből származik.

Két – még a forradalom előtt született – dokumentum: 1848. március 11–14.

A nevezetes márciusi nap eseményeinek elemzése előtt idézzük fel Petőfinek két híres-hírhedt, közvetlenül a forradalom előtt született versét, s próbáljuk úgy olvasni, ahogy a korabeli olvasó is tette, nem csupán „műként”, hanem röplapként, „izgató írásként” (VARGA, 1970). Mindkettőt, a *Dicsőséges nagyurak...*-at és a *Nemzeti dalt* is egy szinte biztosan bekövetkező pesti megmozdulásra készülődve írja. A két szöveg Petőfi taktikai érzékéről, politikusi érzékenységről vall, arról, hogy írás közben szinte maga előtt látja a leendő olvasót, el tudja képzelni reakcióit, kiszámítani a versek keltette hatást. Az egyik fenyeget és provokál, kiélezi az ellentéteket, régi félelmeket, beidegzettségeket hoz felszínre, itt a költő az olvasót, legalábbis a többséget mintegy provokálja. A másik az ősi, nemzeti egységre hivatkozik, a közös múlt egyesítő képeire, a költő az olvasó mellett áll, mindenki egy sorban.

A *Dicsőséges nagyurak...* című versét 1848. március 11-én mondja el Petőfi a Pilvaxban. A vers helyszíne a vidék, címzettjei a felsőtábla Kossuth március 3-i feliratát tárgyalni nem akaró mágnások, azonban a szöveg versszakról versszakra átesz a mi-ők ellentétpárba, azt sugallja, hogy az egész nemesség néz farkasszemet a föld népével, sőt azt is, hogy a költő áll e felkelt paraszthadak élén. A szöveg egy véres parasztlázadás – a megelőző évtizedekből nem ismeretlen – fenyegető vízióját idézi fel, játékos verselése azonban előkészíti a föloldó végkövetkeztetést: van még mód a megegyezésre, a pusztító indulatok visszafojtására.

Lehet, hogy elsőként ezt a verset szánta Petőfi a reformlakomára, s ezért próbálta ki hatását a Pilvax közönségén. A költő szavai után a felháborodás óriási, Jókai szerint Petőfi az egyértelmű elutasítást látva nyilvánosan elégeti a kéziratot. A szöveg az utókorra Egressy Gábor, Petőfi színész barátja szavalókönyvében marad fenn. Számos példánya titokban kerengett az országban, levelekben terjedt, ez a vers volt 1848 márciusának egyik legtöbbször másolt kézírata. Később merült fel a gyanú, hogy még meglevő példányait kinyomtatták. Ez a vers valószínű magja annak – a pozsonyi diétát nagyban befolyásoló rémhírnek –, hogy Petőfi felfegyverzett parasztnépek tömegeinek élén táborozik Rákoson, ez a híresztelés adja a forradalom napjaiban a döntő lökést a jobbágyszabadítás kimondásához.

A verssel kapcsolatos indulatok sokáig nem jutnak nyugvópontra. Bártfay László, a nyugalomra vágyó pesti polgár és vidéki testvére így értékeli: „Eddig ugyan személy s vagyonbiztosságunk nem támadtatott meg; azonban a néptömeg olyan mint a hó-lavína; nyomrulnyomra szaporodik, s magával sodor a mélységbe. Hogy a rossz akarat nem hiányzik, láthatod a tulsó lapra írt gyönyörűséges felhívásból is. Oh, valóban betegek s gonoszak vagyunk. De hol vannak hát az Üdvözítők? Ha felháborították a sárkányt, álljanak elő s állítsák vissza a rendet, melly mindenfelé szakadozik. A mit készítettek, most már szabályozzák is.” – „[...] a volt oppositio szepeg, mert hiszem, torkára fog forni a rögtönzés, s úgy látom hogy: az akasztani való Petőfi Sándor az új divatu nyakravalót számunkra készíté!” (PAI II. 68, 71, KERÉNYI 1981) A kézzel írt másolatok politikai hatására jellemző, hogy a Rendre Ügyelő Választmány határozatban utasítja Petőfit, hogy a még fellelhető példányokat, „ameklyek keze közé kerülnek”, semmisítse meg. (VARGA 1970; 1971). A költő a hatalom pillanatnyi részeseként, sőt megsejtesítőjeként, kötelezi magát a határozat végrehajtására – vagyis megtagadja a költeményt, s gesztusával elismeri, hogy jóval több mint versezet – kinyomtatás híján is mozgósító erejű politikai röpirat.

Közvetlenül a márciusi forradalom előtt, az európai események lázában az Ellenzéki Kör petíciójával Kossuthék feliratát támogató refombanketre készül a *Nemzeti dal*, a liberális nemességgel közös célokat elérni kívánó radikálisok hazafias szózata. A szöveg az általánosságok síkján mozog, a zsarnokság ellen szólítja egységbe a nemzetet, a dicső múlt, „ős-apáinkra” hivatkozik: bizonyára nem a benne feszülő gondolatok miatt lesz a forradalom legnépszerűbb verse, inkább hangjának ereje, őszinte pátosza, elevensége nyűgözi le az olvasót. Márai Sándor a vers sikerének kulcsát az alkalmasság-örökérvényesség kettősségében látja: „Egy nagy érzés hitelessége fűti a verset, olyan mélyárammal, a szenvedélynek és meggyőződésnek olyan sugárzásával, mely elől semmi korban semmiféle korú és rangú-rendű

olvasó nem tud kitérni – senkisé, aki ért és érez magyarul. [...] A vers forró fővel, de hideg szándékkal készült. Aki írta, politikusnak is kitűnő: tudja, hogy a tömeg, melyhez e szavakkal fordul, a pillanatban, mely válságos, az erkölcsi felszólítást pattogó sallangos csomagolásban hajlandó csak elfogadni. A vers az utcára készült, s ennek megfelelően öltözik. Hangütése, ostorcsattogtatásra emlékeztető rövid sorai, karakán kiállása, a megszólítás közvetlen hetykesége, mindez tudatosan hordóra készült – csak éppen nem a politikus beszél e szavakkal a hordóról, hanem a költő, aki az alkalmi helyzetben célszerű szavakkal is az örökkévalót mondja ki.” (MÁRAI 1998)

A vers korabeli népszerűségének egyik kulcsa mindenképpen nyilvánosságra kerülésének módja. A pesti forradalom szimbólumává váló költemény, „Petőfi himnusza” hihetetlen karriert fut be: napok alatt országosan ismertté válik, színházakban, népgyűléseken szavalják, hamarosan nem lehet közéleti eseményt elképzelni nélküle, „mint polgári miatyánk imádkoztatik” – írja a *Hazánk* 1848. márc. 18-án. Már a forradalom napjaiban több megzenésítése, fordítása lát napvilágot, ezzel esketik fel a nemzetőrséget, tanítják az iskolákban, szoborvázlat, az egyes szakaszokat megjelenítő allegorikus metszetsorozat készült a vers nyomán. (*Pesti Divatlap* 1848. márc. 26. PN 398) „A közönség elragadtatása akkor ért tetőfokra, amikor a mi kitűnő Petőfinknek minden magyar szívbe beírt Nemzeti dalát adták elő. A közönség egy része együtt énekelte az ünnepélyes szavakat, komoly férfiak könnyeztek és minden arcon a nagy forradalmi vívmányok boldogító tudata ragyogott” – írja a *Morgenröthe* a német színházban a bécsi forradalom áldozatainak tiszteletére rendezett ünnepségről (KISS 1970). Amikor egy öngyilkos szabólegény zsebében megtalálják a vers egy röplappéldányát, a *Der Ungar* hírrovatának szerkesztője így kiált fel: „Tehát a lelkesítő, bátorító szavak sem önthettek lelket a csüggedőbe!” (*Der Ungar* 1848. márc. 29. II. Pat I. 209)

A forradalom élén: 1848. március 15.

Vajda János írja le a pesti forradalomról: „*Petőfi napja*”, s később a kortársak és a nemzet emlékezetében is így együtt maradnak meg: a költő és a világváltoztató pillanat, amelyet a memoárok tanúsága szerint a jelenlévők mindegyike életre szóló, meghatározó élménynek érez, korszakváltásnak, olyan napnak, amelyen a korábban rendíthetetlennek látszó falak omlottak le.

A forradalom első lépéseinek megtételében – a kortársak egybehangzó tanúsága szerint – Petőfinek döntő szerepe volt. Bár nem ment el március 14-én este az Ellenzéki Körbe, a vele együtt lakó Jókaitól értesül a bécsi eseményekről, s március 15-én reggel közös lakásukon készül a „haditerv”, amelynek ekkor még a konzervatív erők, sőt a katonaság ellenállásával is számolnia kell, hiszen nemcsak az ellenzék, de a Helytartótanács is készül a reformbunkkettre, besúgóí útján követi az eseményeket. Vagyis nem kevés személyes bátorságra is szükség volt a forradalom kirobbantásához. Vajda János írja naplójába Petőfiről: „Pedig a márciusi merénylet nem volt épp oly gyerekség, mint később, szerencsés lefolyása után látszott. Ezt pedig egyenesen ő csinálta, nélküle a március 15-i mozgalom nem keletkezhetett volna. [...] A közvélemény kerek asztala tagjai közül ökövéle egy sem volt eléggé „bálvány” arra, hogy föltétlen kövessék.” (VAJDA 1988) Petőfi lendülete, magával ragadó egyénisége nyitja meg az utat a márciusi ifjak önálló forradalmi akciói előtt: az egyetemi ifjúság mozgósítása, a szabadsajtó kivívása a nap két legnagyobb fegyverténye.

Március 15-e sikerének, s amire Petőfi a legbüszkébb volt, a forradalom vértelen győzelmének egyik lényeges eleme volt, hogy a Pilvaxból elinduló fiatalok az egyetemet jelölték ki első állomásukként. Itt biztosan nagyszámú, tette kész fiatalt mozgósíthattak, tudjuk, hogy néhány nappal korábban több hallgató is aláírta – a kicsapatással dacolva – a reformlakomát támogató ívet (URBÁN 1981). Az egyetemista tömegeknek köszönhetően a pesti forradalmat kivívó, a követeléseknek nyomatékot adó sokaságot a szemtanuk mindig „intelligens gyülekezetnek” írják le (Bártfay László–Bártfay Józsefnek, 1848. márc. 18.), s talán ennek köszönhetően voltak képesek Petőfiék az indulatok fékentartására.

A forradalom második lépése, a sajtószabadság kivívása Petőfi személyes ügye volt. A költő szenvedélyes individualizmusából eredő, már-már vallásos szabadságkultuszának, Petőfi szabadságfogalmának legkonkrétabb eleme az írás, a gondolat felszabadítása a cenzúra zsarnoksága alól.

„Sajtószabadságot, csak ezt ide!
Ez oly nagy, oly mindenható ige
A nemzetben, mint az isten »legyen'-je
Amellyel egy mindenséget teremte.
Hol ez nincs meg, bár másképp mindenek
Eláradó bőséggel termenek, [...]
Azon nemzetnek még sincs semmije,
Azon nemzetnek koldus a neve.”
(Az országgyűléshez, 1848. febr.)

A sajtószabadság követelése kerül a 12 pont élére, a nyomdába vezet az ifjak első útja, s ide kapcsolható gesztus a sajtóvétségért fogva tartott Táncsics kiszabadítása is, akit tettleges erőszak nélkül, de a létező törvényes rend megsértésével hoznak ki a börtönből.

A délután eseményein, a Városházán és a Helytartótanáccsal folytatott tárgyalásokon a pesti radikálisok képviselői már az Ellenzéki Kör képviselőivel együtt lépnek föl, de úgy képesek megosztani a vezető szerepet Nyáry Pálékkal, hogy nem veszítik el lendületüket, nem válnak hiteltelenné, és szerepük egész nap jelentős a pesti polgárság mozgósításában és fékentartásában.

Petőfi, a márciusi ifjak „frontembere”, ezen a napon tesz szert politikusi népszerűsége. Emich Gusztáv könyvkereskedésének kirakatában már másnap megjelenik a forradalom vizuális jelképe: a sajtógép rajza és Petőfi életnagyságú kivilágított portréja, alatta a felirat: „Szabadság, béke, egyetértés”. Az újságok „lelkesült és lelkesítő” szónokként emlegetik, maga így ír március 16-án született, az eseményeknek emléket állító versében:

„Egy ilyen nap vezérsége,
S díjazva van az élet...
Napoleon dicsősége,
Teveled sem cserélek!”
(15-dik március, 1848)

Petőfi a Rendre Ügyelő Választmányban: 1848. március

Petőfi verse címe, *A márciusi ifjak* pontosan jelzi azt a tényt, hogy milyen szűk volt az idő – szinte csak pár hét –, amikor e csoportnak, s köztük Petőfinek meghatározó szerepe lehetett az országos politikában. Politikai súlyuk, jelentőségük elismerése ötüket bevéasztása a Rendre Ügyelő Választmányba. Itt a hatalom részesei, ugyanakkor mozgósító erejükkel nyomást tudnak gyakorolni a diétára és a bécsi udvarra is, a választmányban elhangzott kijelentéseiket, vitáikat naprakészen követi a sajtó.

A választmány jogi helyzete meglehetősen bonyolult, deklarált feladata a törvényes rend védelme, ugyanakkor a forradalmi időkre kell hivatkoznia, ha csak bizonyos jogsértések árán tudja végrehajtani tervezett intézkedéseit (URBÁN 1981). A politikai fordulat, a hatalomátvétel jelentőségét kiemelik a külsőségek, Petőfi indítványára – miként hírül adja a *Jelenkor*, 1848. márc. 21. és *Hazánk* 1848. márc. 23. – már másnap átkeresztelik az utcákat Szabadsajtóra, Március 15-re, s a város képe megváltozik: kokárdák, tollak, karszalagok tűnnek fel, maga Petőfi ezen kívül egy hatalmas, „guillotine”-nak csúfolt, pallosnak is beillő karddal rója Pest utcáit, amely sokáig él a kortársak emlékezetében. Petőfiék radikalizmusának jellegére elsősorban a választmányban elhangzott javaslatokból és meg nem valósult határozatokból következtethetünk: a nép felfegyverzése, a katonaság feloszlata, nemzeti konvent össze-

hívása, az országgyűlés Pestre hozatala hangzik el a bizottságban. Felmerül a vidék felvilágosítása is a forradalmi vívmányokról kiküldöttjeik útján, a szóbeszéd ezt a tervet Petőfi nevével hozza összefüggésbe. (Szabó Lajos–Szabó Bélához, 1848. márc. 18. PAt II. 69.)

Ebben a testületben kap lehetőséget Petőfi a gyakorlati cselekvésre, illetve arra, hogy érveivel, javaslatával befolyásolja az országos politikára is kiható döntéseket. A rend fenntartása, az atrocitások megelőzése a Választmány legnagyobb érdeme. Petőfiről tudjuk, hogy a váltótörvényszék ellen indulókat csillapítja le sikeresen rögtönzött beszédével. „Petőfi előtt emeljük kalapunkat, az egyik legnagyyszerűbb embere az országnak. Amily varázserőt fejtett ki az izgalom előteremtésében s áthatott verseivel, szónoklataival mindent, úgy uralkodik most a rend felett. Eleinte ellene támadtak, a szenvedélyesbek pecsovicnak, árulónak kiabálták, mind hiába, ő bálványa most a népnek, s rendet parancsolt s befogat mindent, ki a rend ellen tesz valamit, s most ura a rendnek, mint előbb az izgalomnak. A Pesti Hirlap hivatalában gyűlnek egybe a forradalom fő emberei, fiatal írók, s ott thea mellett este végzik, mit kell a rend fenntartására tenni” – írja Széchenyinek titkára, Kovács Lajos (HATVANY 1967). Még a Petőfivel szemben jóindulatúnak legkevésbé sem mondható Tompa így nyilatkozik hivatásos forradalmárokká vált volt író társairól s enyhe ironiáján is átüt a tisztelet hangja: „[...] barátom, ezek az emberek csodálatosak lettek; ezeknek a legpiszkosabbika velebeszélhetetlen; e hazamentő óriásokkal nincs lelked hogy egy okos szót válts. Nincs ott másról beszéd mint a forradalom, martiusi napok sat. Familiáris vagy irodalmi ügyet nincs lelked hogy szóba hozz; szédült az egész város; [...] A kedves kedélyes Jókayra nem ösmernél többé, Petőfivel pedig éppenséggel lehetetlen beszélni [...] mondom, szédelgőssé lett minden.” (Tompa Mihály–Szemere Miklóshoz, 1848. május 5. PAt II. 75).

Kevesebb sikerrel jár Petőfi politikusként Irányi Dániel visszaemlékezése szerint (HATVANY 1967). a Pilvaxban, ahol elvbarátait kellene meggyőznie a zsidók nemzetörségbe való egyenlő felvételéről. A jogegyenlőség általános érvényesítése mellett Petőfi személyesen elkötelezett: „Fölkivánja Pozsonba üzentetni; a tizparancsolatnak valamely pontját ezen módosítással hirdessék ki: Tiszteljed a jogegyenlőséget, hogy hosszú életü lehess e földön” (*Marczius Tizenötödike* 1848. márc. 27. PN 399). Az egyenlőség elvi deklarálása mellett a zsidók melletti fellépéséhez hozzájárul, hogy ezek egy jó része – valószínűleg Petőfi nézeteihez közel álló – fiatal értelmiségi: az orvosegyetem hallgatói, így például a Landerer–Heckenast nyomdánál németül szónokló diák. Vannak közöttük fiatal, nem ortodox hitű, vallási reformot, megmagyarosodást kívánó zsidó zsnaliszták, akik az 1840-es években foglalják el a német nyelvű sajtót számos posztját, többen rokonszenvező cikkeket jelentetnek meg a költőről. Talán ez is hozzájárul, hogy a *Lapok Petőfi Sándor naplójából* nyomtatékkal szól az antiszemita zavargások szegényéről. Petőfi gyakorlatilag is részt vesz a rendfenntartásban, a forradalom első napjaiban Pesten alakuló két új gyalogos nemzetőr század egyikében főhadnagy.

A Rendre Ügyelő Választmányban – a korabeli sajtó tanúsága szerint – Petőfi a radikális nézetek képviselője. Az egyik jellemző példa a választójogi törvény vitája, ahol Petőfi a census eltörlése mellett érvel. A másik a Szemere Bertalan-féle, a lapalapításhoz szükséges kauciót hatalmasan felemelő sajtótörvény feletti csatározás, ahol a felháborodott Petőfi úgymond „a nép kívánalmát” a bizottságba bevive a sajtótörvény nyilvános elégetését javasolja. Nyáry Pálnak ugyan sikerül elhárítania a fölvetést, de egyetemisták egy csoportja mégis véghezviszi az indítványt, meggyújtja a sajtótörvény egy példányát a Szabadság téren az este folyamán (*Preßburger Zeitung* márc. 27. PAt I. 204). Ez a konfliktus jó példája annak, hogyan próbálja Petőfi áttörni a hagyományos politizálás addigi kereteit, gesztusértékű, látványos akciókkal alátámasztani indítványát, amely legalább annyira szólt az újságolvasó közönségnek, mint a teremben ülőknek. Ez a haremodor a liberális ellenzék képviselői számára rendkívül irritáló, jelentősen hozzájárul Petőfi későbbi elszigetelődéséhez.

A radikális eszmék fontos szócsöve, a forradalom napjaiban alapított új sajtóorgánus, a népes olvasótáború esti újság, a *Marczius Tizenötödike*. Merész, sokszor kihívó hangjával a forradalom állandó dinamizmusát akarja biztosítani. Ez a lap lehetőséget ad az azonnali reagá-

lásra, a Pilvax fiataljai otthonosan mozognak a személyeskedő, ironikus hangú sajtóviták terepén. Sőt, egy ízben majdnem tettelegességre is sor kerül. „Pesten azt beszélnek, valami poéták egyesültek azon drámának parodizálására, mit a parisi napszámok febr. 23. és 24-kén játszottak el. Kérdés: hol vannak a karok, mellyek a költők képzelődésének mulatságára egy éjszaka 30,000 barricade-ot emeljenek? Hol vannak a Lamartine-ok, kik a felbőszített orosz-lánt lecsillapítsák? Az Armand Marrast-ok és a többiek, kiknek rendről és kormányzásról fogalmuk legyen 'sat [...]” – a *Budapesti Híradó* márc. 21-i (PAI I. 195; *Budapesti Híradó* ápr. 8. PAI I. 223; ld. még ez utóbbi jegyzetét: PAI I. 399) provokatív cikkekre válaszképpen a költő, valószínűleg mint a megtámadottak vezetője, párbajra hívja ki a szerzőt.

A városi tömegekkel való kommunikálásnak más eszközeit is sikeresen alkalmazzák a márciusi ifjak: ilyenek a falragaszok, röpiratok. Fellépésükkel jelenik meg a színen egy – a magyar közéletben eddig alig ismert – hathatós politikai fegyver, a népgyűlés, a forradalmi Pest erejét újra és újra bizonyító erődemonstráció, a diétával, az udvarral szembeni nyomásgyakorlás eszköze. Március folyamán a folyamatosan érkező bécsi és pozsonyi hírekre reagálva három-négynaponta hívják össze a pesti tömegeket. Olyan kérdések kerülnek itt napirendre, amelyekben a Rendre Ügyelő Választmány is sokszor megosztott, a legkényesebb, legaktuálisabb programpontok kerülnek így az utca embere elé. Követelik nemzeti lobogók kitűzését a középületeken, a kaszárnnyakon, a nemzeti színek alkalmazását a hadseregben, fegyvereket a nemzetőrségnek, tüntetnek a sajtótörvény ellen. A gyűlések lefolyásának lényeges eleme, hogy szervezőik mindvégig kézben tartják az eseményeket; összehívni és hazaküldeni is tudják a pestieket, nem kerül sor atrocitásokra. Az összejövetelek légkörére jellemző, hogy nők is nagy számban jelennek meg. E tömegmegmozdulások fontos szónoka Petőfi.

Döntő szerepe a népgyűléseknek a forró hangulatú március végi napokban lesz, amikor az új államberendezkedés, Magyarország státusa, az önálló pénz- és hadügy lesz az udvar és országgyűlés közötti erőpróba tétje. Az egyik legemlékezetesebb, csaknem a március 15-i tömegekkel vetekedő létszámú tüntetést március 31-én a Nemzeti Múzeumhoz hívják össze, ahol a megdöbbenést keltő, elutasító királyi határozat hírére válaszolnak a Rendre Ügyelő Választmány képviselői. „Nem látott még Pest ekkora összegyűlt embertömeget, amely ilyen halálos csendben [várakozott volna]” – így ír róla a *Der Ungar* 1848. ápr. 1. (PAI I. 218). Bizonyára nem véletlen, hogy a feszült hangulatban, vészjósló csendben elhangzó, közösen fogalmazott proklamáció magyar szövegét Petőfi olvassa fel, vagyis a neki jut a legfontosabb szónoki feladat, bizonyítva, hogy sikeres, jó fellépésű, a közönséget befolyásolni tudó politikusnak tartották: „Vasvári, Petőfi és Bulyovszki nyomós, hathatós előadással szólíták fel a népet fegyverkezésre, melly később ingerülten s harcra készülő indulattal távozott.” (*Pesti Divatlap* 1848. ápr. 1. PN 402) Petőfi furcsa hanghordozásáról megemlékeznek a kortársak, fellépését a színpadon eltöltött évek gyakorlata segíthette. Az utókor gyakran ábrázolja majd a fenti a pózban, ahogy a *Nemzeti dal* szavalja vagy széles mozdulatokkal szónokol a múzeum „ros-trumán” (a lépcsőzet karfalának ormán), noha nem a forradalom napján, hanem az elkövetkező hetek népgyűlésein beszélt itt Petőfi. „Velős rövidség s metsző él jelölik beszédeit, melyek mindig találják, s a népet leglángolóbb lelkesedésre gyűjtják.” (*Reform* 1848. ápr. 13. PN 407.) Vajda János így elemzi a költő egyéni előadásmódját: „Petőfi középtermetű, száraz, soványtestű volt; nem nézett ki erős embernek, de szívós egészsége, drót idegzete lehetett, erre mutattak arcának soha nem változó színe és rendületlen lelki nyugalma, mely lelkesedése vagy kitörő haragja tetőpontján sem hagyta el. [...] Láttam őt szónokolni, még pedig elég kockázatos körülmények közt. [...] olyan nyugodtan állt izgató beszédei alatt, mint szobor, arcának egy izma se rándult meg, mintha valóban bronzból lett volna; ő nagy izgató volt, de ő maga izgatott nem volt soha” (VAJDA 1988). Ugyanígy Petőfinek erre a sajátos tónusára utal a *Morgenröthe* cikkírója is: „A költő Petőfi volt a lant a népszónokok között, sápadt, sovány, szenvedő arca elárulta a múlt és a még nem felhőtlen jövő miatti mély fájdalomát [...] A beszédeket ismételt, lelkes tetszésnyilvánítás szakította félbe.”¹ A kortársak szerint ruházata könnyen azonosítható, megjelenése hatásos volt: „Szélesre kihajtott inggallérból hosz-

szan szolgált ki ádámcsutkás, száraz nyaka, melyben tenyérnyínel szélesebb, vérpiros selyem-szalagon lógott görbe kardja. Fekete selyem attiláján nagy ezüst gombok. Lábszárán szűkre szabott nadrág, lábfején rojtos topán. Piros toll a pörge kalapján, mellyel köszöntve intett az éljenző sokaságnak” (ÁGAI 1908). Még konzervatív oldalról is azt rögzítik, hogy Petőfi a „tömeg gonosz szenvedélyeit felizgatta”, (Kiss Pálné Csapó Ida naplója, 1848. márciusának második fele PAT II. 126.), agitátor, vagyis valószínűleg hatásos szónok.

A március végi felfokozott, Bécs ellenes hangulatban Pest utcáin – röpiratokon és szónoklatokban – a felhangzik a köztársaság jelszava. A *Marczius Tizenötödike* már korábban beszámol olyan kósza hírekről, miszerint „a Rákoson harminc ezeren fegyverben állunk s Petőfi és Jókay elnöklete alatt a Respublica ki van kiáltva.” (*Marczius Tizenötödike* 1848. márc. 20. PAT I. 194) Később a *Der Ungar* cáfol egy Nünbergbe küldött tudósítást, amely azt állította, hogy Petőfi a veres tollasok élén a királyi leirat feletti elégedetlenségében ki akarta kiáltani a köztársaságot (*Der Ungar* 1848. ápr. 14. PAT I. 230). Hiába hoz Perczel Mór és Eötvös József új, immár megnyugtató tartalmú leiratot Pozsonyból, a radikálisok április elsején továbbra is veres tollakkal és veres zászlókkal tüntetnek. Sőt, egy István nádor trónra emeléséről szóló álhírt is megjelentet – valószínűleg egy provokáció következtében – a *Marczius Tizenötödike*.

Ebben a pattanásig feszült helyzetben röplapon lát napvilágot március 28–30 között Petőfinek *A királyokhoz* című verse. Ezzel az „elektrizáló” költeménnyel az ajkukon tüntetnek március 30-án a túlfűtött, forrófejű ifjak, fegyvereket és a Pragmatica Sanctiótól való elszakadást követelve. Petőfi politikai költészetének újdonsága, hisztériát és ellenérzéseket kiváltó jellemzője vállalt republikanizmusa – botránykő még a liberális ellenzék szemében is. „Republikánus vagyok lelkestül-testestül, az voltam, mióta eszmélek, az leszek végső leheletemig. Ezen tántoríthatatlanságom, mely soha egy pillanatig nem rendült meg, ez adta ifjú kezembe a koldusbotot, mit évekig hordoztam, s ez adja most férfikezembe az önbecsülés pálmáját. [...] Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poéta voltam, de azt is fogja mondani, hogy szigorú erkölcsű ember valék, ami egyszóval annyi, mint republikánus, mert a republikának nem az a fő jelszava, hogy »le a királlyal!«, hanem a »tisztá erkölcs!«” – írja naplójában 1848. április 19-én, s e részlet jól megvilágítja republikanizmusa egyik fontos vonását, a jakobinus ethoszt, írásai – és minden bizonnyal közéleti magatartása is – a közjót önzetlenül szolgáló, megvesztegethetlen politikus képét szuggerálták a közvéleménynek. „Petőfi tökéletes demokratikus jellem; erő nyíltság és szilárdság teszik fővonásait. Rendíthetetlen becsületesség legfényesb erénye.” (*Reform* 1848. ápr. 13. PN 407) – „[...] forradalmi jellem három emelkedik ki: Vásvári, Petőfi, Jókay [...] Ezeknek semmi személyes ambíciójuk nincs, ők eszmék emberei, a szabadság fanatikus apostolai. Elszánt, szelíd jellemek. Teljesen ki van formálva bennök a párisi jacobinusok félstoicizmusa, szigorú alakja, – de mindenesetere jobb szónokok s bevégeztetebb jellemek, mint a 89-ki francia revolúció jacobinja. [...] bizonyos lehet mindenki, hogy ők minden percben meghalnak doctrináikért. Velök csak concessiókban lehet alkudni, maguk számára nincs követelésük.” (Kovács Lajos levele Széchenyi Istvánnak. 1848. márc. 22. PAT II. 72) Vajda János is megörökíti a kérlelhetetlen Petőfit: „Petőfi érezte nagyságát, mély meggyőződés s dicsvágy képezték lelkének legerősebb rugóit, de magánemberi jellemének mégis legkiválóbb vonása volt: a hízélgés, a szolgálás, a képmutatás iránti lángoló gyűlölet, megvetés, vagy tán helyesebben, az attóli undorodás. E corioláni vonás sok üres, híú nagyságot bősízített fel ellene.” (VAJDA 1029)

Az első, a felkent uralkodót támadó versét, az 1848 októberében megjelenő *A királyok ellent* saját datálása szerint 1844-ben veti papírra, s a trónjától–életétől megfosztott király képe a legkülönbözőbb tematikájú versekben bukkan föl, mint például *A puszta, télen* híres

¹ „Der Dichter Petőfi ist di Leiter unter den Volksmännern, sein blasses, mageres leidendes Gesicht verrät den tiefen Schmerz über die Vergangenheit und die noch nicht wolkenlose Zukunft. [...] Die Reden wurden wiederholt von großem Beifall unterbrochen.” *Morgenröthe* 1848. márc. 29. Pat. I. 208.

zárósoraiban. Republikánus elvei a dicső múltat sem kímélik, Aranyinak írja: „csak királyt ne végy hősödnek, még Mátyást se. Ez is király volt, s egyik kutya másik eb.” (Petőfi levele Arany Jánosnak, 1847. febr. 23. PSÖPM 266)

Verset ír a magyar történelem királyok ellen lázadó hőseiről, Bánk bánról, Hunyadi Lászlóról, 1848 nyarán írt hosszabb elbeszélő költeményének, *Az apostolnak* csúcspontja önéletrajzi ihletésű főhőse királygyilkossági kísérlete. A legnagyobb vihart mégis a röplapon terjesztett, *A királyokhoz* című verse kelti, amely erőteljesen megosztja közvéleményt. „Ha minden magyar olly radicalis szellemű és lángkeblű volna mint Petőfi, – úgy nemzetünk talán még a francziáknál is tovább menne” – írja az egyik tábor (*Pesti Divatlap* 1848. ápr. 1. PN 403). Ugyanakkor ellenröpiratok (FERENCZI 1896). támadják, köztük a Debreczen-Nagyváradai Értesítőben megjelent *Viszhang*, amely Petőfi versét parafrazeálja, s ez alkalommal az újság a szokásosnál több ezer példánnyal nagyobb számban jelenik meg (*Jelenkor* 1848. máj. 16. PN 422). Hamarosan a költőt védő és támadó sajtóvita bontakozik ki e vers nyomán²:

„Áll még Munkács, áll az akasztófa,
S te, ki hont lázítani akartál,
Nyerjed bár-melyiket is jutalmul,
Él közöttünk szeretett király.”
(*Debreczen-N[agy]váradai Értesítő*, 1848. ápr. 30. PAT 236.)

A vers politikai súlyát jelzi, hogy Ferdinánd saját kezű uralkodói leiratban kéri István nádortól a szerző elítélését az új magyar sajtótörvény alapján.³ Az intézkedő nádor átirata azonban elakad, és irattárba kerül. Az éberség nem volt túlzott, októberben a sajtó arról tudósít, hogy egy csongrádi faluban, a mise után a királyért mondott ima helyett a „Nincsen többé szeretett király!” – „fohása” hangzott fel a templomban (*Ellenőr* 1848. okt. 12. PAT I. 298), ugyanakkor egy jezsuita prédikációban „lángsugarakból font ostorral” korbácsolták meg Petőfit a versért (*Életképek* 1848. máj. 21. PN 423).

Valószínűleg nem is a monarchia mint államforma elvetése, nem a republikánus beszédmód (RATZKY 2000; TAKÁCS), hanem Petőfi kérlelhetetlensége az, ami riasztólag hat, idegen a hazai közéletben. Republikánizmusa nem érvelő, sokkal inkább az ösztönökre ható, erre példa az életében meg nem jelent, túlfűtött indulatú *Akasszátok fel a királyokat!* Mégis, amikor Petőfi közéleti babérokra pályázik, cikkben kénytelen szelídíteni álláspontján: „Azonban a monarchiának van még jövője nálunk, sőt mostanában elkerülhetetlen szükségünk van rá, ezért nem kiáltottam ki a respublikát, nem lázítottam (mint rám fogják), csak megpendíttem az eszmét, hogy szokjunk hozzá.” (*Életképek* 1848. jún. 11. PSÖPM. 418)

A népszerűtlen költő: 1848. április–május

A Batthyány-kormány megalakulásával a pesti fiatalok helyzete gyökeresen megváltozik. Politikai mozgásterük beszűkülése is az oka, hogy „hazát féltő türelmetlenségükben gyanakvás-sal, vagy legalábbis fenntartással figyelik” (URBÁN, 1981) a dolgok alakulását. A kölcsönös értetlenség kialakulásában viszont a kormány számlájára írható, hogy rosszul kommunikál, miközben az ország nyilvános tetteket vár, hallgatagon dolgozik, elzárkózik a munkája iránt érdeklődő közvéleménytől. A márciusi ifjak másik, gyakran hangoztatott sérelme, hogy a kormány a forradalmi ifjúságot mellőzve a régi emberekkel, „pecsovicsokkal” tölti fel minisztériumát. A hónap végén Deák Ferenc már így látja őket: „S mind ezekhez; a szél [balszél – K. Zs.]

² Petőfi röpiratát az ausburgi *Allgemeine Zeitung* is ismerteti, megjegyezve, hogy szerzője afféle kis Herwegh, akit a nép túlnyomó többsége vállrándítással intéz el (*Allgemeine Zeitung* 1848. ápr. 30. PAT I. 236), a vers a minden felsőbb-séggel szembeni lázadás jelképe lesz (*Életképek*, 1848. jún. 4. PN 430)

³ Ferdinánd leirata István nádorhoz. 1848. máj 5. és A nádor átirata Deák Ferenchez. 1848. máj 8. (HATVANY 1967; 358)

még itt Pesten egy sereg fiatal újságírónak hangos, de üres deklamációja, kik úgy szólnak, mintha ők volnának egyedül az egész nép, és pedig erős nép; folyvást energiát, hatalmat erős föllépést hirdetnek, mindent kevesellnek, gáncsolnak s akarva felejtik, hogy az energia támogatására hangos szó nem elég, oda anyagi erő is kell, ez pedig, fájdalom nincs, és teremteni sem igen lehet a jelen körülmények közt!”

Petőfi már a kezdet kezdetétől bizalmatlan. A királyi leiratot megvitató április 3-i ülésen társainak még sikerül mérsékletre inteni Petőfit, s rávenni, hogy elhallgassa kormányellenes kifakadását: „Láttam remegést, láttam sápadt arcokat, de nem szeretném továbbra is így látni nemzetemnek fiait, – azért most lekötve kardomat, elnyugtatom, de össze nem töröm! –” (*Nemzeti Újság* 1848. ápr. 1. PN 404), csak ennyit mond „tompá hangon” felszólalásában. A *Nemzeti Újság* így kommentálja a jelenetet: „Népköltőnk Petőfi, kinek keblében magasztos honszeretet él, szinte többet kívánt, és megmosván kezeit, a felelősséget reánk háritotta. Szívesen elvállaljuk. Még a vörös szint is, – vérszínét, melyet a nemzeti színek helyett sokan föltűztek, melly már aggodalmat gerjesztett a polgárságban – bölc tanácsadó szavakra önként letépték az illetők. [...] Hála imát mondtunk magunkban az éghez, hogy megmentett a pártviszály szörnyétől.” (*Nemzeti Újság* 1848. ápr. 1. PN 402) A vörös és nemzeti szín közötti vitában a költő a Pest megyei választmány ülésén ugyanígy indulatosan, de visszafogottan nyilatkozik: „Petőfi, aki az elmúlt három hét mindent fenekestül való felfordulással fenyegető hatalmas nyugtalanságában különösen jelentős szerepet játszott, – kijelentette, hogy nem tartja a vérvörös [színt] véleménye jelének, [ennek érvényét] a jövőbe utasította, és könyörgött a Mindenhatóhoz, hogy ne legyen szükség erre a zászlóra, és elkövetkezőkben a törvényesség és rend szerezzé meg a hazának, azt amiben hiányt szenved.”⁴ Petőfi nyilvános fellépése is megőrzi ezt a tónust: elfojtott indultain a politikai szükség nevében uralkodni tudó népvezérként lép fel: „hüvelyébe rejté fegyverét, mert a fontolás győzött a lelkesedésen” (*Jelenkor* 1848. ápr. 6. PN 404). Több híradás is tudósít a bécsi diákok április 6-i búcsúztatásáról (a *Készülj hazám* című vers jegyzete, PÖM III. 332), ahol a népgyűlés hallgatósága nem akar feloszlani anélkül, hogy Petőfit hallotta volna. Beszédét azzal kezdi, hogy sajnálkozik a bécsi forradalmi hullám elülésén, majd így folytatja: „A mostani szónokoknak, ugylát-szik hivatása lett titeket mindenkor nyugtatni, csöndesíteni; betegápolóknál, mondhatom, ez gyönyörű erény! Én valójában nem tudom, mit mondjak – de annyit mindenesetre mondhatok, hogy ezen örök nyugtató nyomokat követni nem tudom; mert én úgy vagyok teremtve, mint az onka, a melly ha vész van, kiabál, – mint a fürgeteg, melly a hullámokat vihar idején fölkorbácsolja, – ...azért, hogy mégis hiába ne léptem (légyen) előbetek, elszavalom nektek egy versemet!” (*Nemzeti Újság* 1848. ápr. 9.) A *Hetilap* tudósítója Petőfi szavait nem, de nagy sikert aratott, gyilkos iróniájú költeménye tartalmát lejegyzí olvasói számára: „Mult csütörtökön a bécsi egyetemi küldöttek elbucsuzván tőlünk a muzeum terén, Petőfi egy versezetet [Készülj, hazám] olvasott föl, mellyben azt kérdé vajjon mi lesz már abból a sok elcsapott királyból, nagy fejedelemből, kis fejedelemből stb. a kik alól az[!] trónust elrántották? A kérdést úgy oldá meg, hogy csak jöjjenek a vendégszerető magyarok közé, majd kapnak itt ingyen szállást és tartást (tán csak még egy pár csizmát és 25 botot – akarom mondani 25 forintot – évenként), kapnak címet is az elvesztegetett fönséges helyébe, a dicső táblabírói címet. (Utoljára pedig a vármegye költségén temettetnek el, s a főbíró tart fölöttük predikációt.)” (*Képes Újság* 1848. ápr. 15. PN 408; *Hetilap* 1848. ápr. 11. PAt I. 225)

⁴ „Petőfi, der während der drei Wochen einer gewaltigen Aufregung, die das Unterste zum Obersten zu kehren drohte, eine ziemlich bedeutende Rolle gespielt, - erklärte für jetzt zwar das blutige Roth nicht als Abzeichen der Meinung gelten lassen zu wollen, - indeß weise er auf die Zukunft und bete zu dem Allmächtigen, daß man einer ähnlichen Fahne nie bedürfen, und auf dem Wege Gesetzlichkeit und Ordnung, dem Vaterlande das erringen möge, was ihm Noth thut.” *Pester Zeitung* 1848. ápr. 2. PAt I. 219–220.

„Das fühlte Petőfi wohl, der bei dieser Gelgenheit bekannte, er habe nun nichts mehr zu sprechen, er habe nicht die Mission zu besänftigen, er sei gleich dem Winde, welcher die Wogen des Meeres aufpeitscht u. s. w.” *Morgenröthe* 1848. ápr. 8.

Petőfi kormányval szembeni bizalmatlanságának sajátos eleme Kossuthoz fűződő viszonya. Kapcsolatukat már a forradalom előtt távolságtartás, a másikkal szembeni személyes ellenérzés jellemezte. (Ismertes, hogy Kossuth 1846-ban visszavonta a kéziratát az *Életrajzok* szerkesztőjétől, Frankenburg Adolftól, nem akarván „egy poeta’ mellett figurálni” [SZABAD 1974], s e megjegyzés joggal keserítette meg Petőfit, azonban nem gátolta meg abban, hogy fellépjen a Kossuth vezette Ellenzéki Kör rendezvényein.) 1848-49 során a kölcsönös ellenszenv változatlan marad, céljaik, helyzetmegítélésük azonban időről időre közel sodorja őket egymáshoz. Az eszközök megválasztásában azonban soha sem kerülnek közös nevezőre (SZABAD 1974; CSABAI 1961; FEKETE, 1994).

A márciusi forradalom után a pesti fiatalok és a Kossuth vezette liberálisok közötti feszültség mindenki számára nyilvánvalóvá vált. „[...] Magyarországon jelenleg, amint tetteleg van, két hatalom uralkodik. Egyik áll Posonban a miniszterelnökből meg társaibul [...] és a törvényhozótestből. A másik Pesten a Közbátorsági bizottmánybul, mellynek elnöke és vezére Nyáry, legbefolyásosabb tagjai: Petőfi, Irinyi, Klauzál, Degré, Perczel, Irányi. Posonban a törvényhozótest azt véli, ő átalakítási törvényeket alkot, e bizottmány pedig azt tarja, hogy azokat a forradalom már kivítta. [...] [félő] küzdeni fog [...] e két hatalom életre, halálra: s következesei kiszámíthatatlanok [...]” – áll gróf Kemény Dénes, az erdélyi ellenzék egyik vezetője levelében (Pest, 1848. márc. 21. PAt II. 72). Bár Kossuth megkísérli fölényét egyértelművé tenni Pesttel szemben, s a követségbe érkező Vasvárit még a kormány felsőbbségének elismerésére szólítja fel – „Ki Pesten nem engedelmeskedik függni fog [...]” –, mégsem kerül sor nyílt konfliktusra, hiszen tudja, a pesti tömegmozgalmak nyomásgyakoroló erejére még szüksége lehet az udvarral szemben. Sőt a március végi, a bécsi döntésre váró napokban a következő üzenettel küldi Pestre Degré: „[...] ha Bécsben ügyünk hajótörést szenved, lemegyek, s magam állok a fiatalság élére” (DEGRÉ 1883).

A kormány megalakulásával Kossuth véleménye Petőfiék köréről egyértelműen elítélővé válik: „az ilyen szenvedélyes, pezsgő vérű, meggondolatlan fiatal legények után komoly politikusnak nem szabad indulnia” – mondja, sőt Széchenyi naplójának tanúsága szerint agyonveretéssel fenyegeti a rebelliseket (SZÉCHENYI 1978). Az ifjak szélsőséges megnyilvánulásai azonban ténylegesen talán mégsem mindig voltak terhére, hiszen akcióik a mérsékelt ellenzéket a kormány felé közelítették. A Lederer-féle vérengzés vizsgálóbizottságába az ifjúság küldöttjét delegálni kívánó küldöttségben jelenik meg Petőfi a kormánynál, itt találkozik ismét Kossuthal, aki – többféle találgatásra módot adóan – nem szól a küldöttekhez. Petőfi – publicisztikája tanúsága szerint – nem fedez föl sem emberi, sem politikusi nagyságot a kormánytagokban, amit a *Föltámadott a tenger* erőteljes képei sugallnak, azt a máj. 27-i cikk egyik központi tétele leszögezi: „Kimondhatatlan szomorú dolog volna, ha nyolc emberen állna egy nemzet élete vagy halála” és „vannak a statusban hasznos emberek, szükségesek nincsenek”. (Pest, máj. 27. PSÖPM) Az országgyűlés vitáinak kiéleződésével a kormány bírálata is szélsőségesebbé válik Petőfinél. Augusztusban Aranyinak egy bizonyosan bekövetkező forradalomról jósolva írja le a következő indulatos, elkeseredett mondatot: „Akkor aztán első dolgunk egy óriási akasztófát állítani, s rá 9 embert!” (PSÖPM 366).

A szabadságharc kitörésével Petőfi és Kossuth ellentéte tompul, az Egyenlőségi Társulat Petőfi megfogalmazta kiáltványa már harcostársakként említi Kossuthot és a pesti ifjúságot, az országos honvédtoborzás során a költő talán még kormány megbízatást is teljesít. A Honvédelmi Bizottmány élén álló Kossuthhoz a katona Petőfi több ízben fordul áthelyezést, szabadságot kérő – inkább követelő – leveleivel, s többnyire meghallgatásra talál, bár Kossuth szándéka szerint inkább hadszíntértől távol akarná látni az izgága, folytonosan konfliktusokba bonyolódó költőt. Utoljára 1849 júniusában találkozik pályájuk: Kossuth többek között Petőfit is felkéri, tartson lelkesítő beszédet egy Pest-Buda védelmére felhívó népgyűlésen. Petőfit azonban keserű csalódás éri: „[...] az napon, melyen hirdettük a népgyűlést, amelyre föllovalt volt bennünket Kossuth, hogy fanatizáljuk a pesti népet a főváros környékén vivendő véres, elhatározó, utósó lehelletünkig tartó csatára, hol Kossuth maga is jelen lesz, s ha kell,

meghal Pest romjai alatt stb., mint ő maga mondá: „ugyanaz napon adta tudtára a kormány a fővárosi népnek – hegedűszóban persze – hogy esze ágában sincs Pest környékén harcolni, még kevésbé otthagyni becses fogát, hanem az első bokor zörrenésére el fog eblábalni világtalan világig, hol Árpád óta nem volt ellenség, s hol hazamentő irhája nagyobb biztonságban lehet. [...] vajha többet a nyilvános életnek még a küszöbére se kényszerítene sorsom;” (Levél Arany Jánoshoz. 1849. júl. 11. PSÖPM 415)

Petőfi részvételéről április–május során a napi politikai életben meglehetősen keveset tudunk. Petíciót nyújtott be a kormányhoz a Szegeden raboskodó, az uralkodótól már amnesztiát kapott olasz politikai foglyok szabadon bocsátása érdekében (URBÁN, 1983). Foglalkoztatja egy, a kormány által létrehozandó néplap terve, Aranyt ajánlja a szerkesztőségbe, s igyekszik meggyőzni nehezen mozduló barátját. Számos verssel agítál a haza fegyveres védelme mellett, elárverezteti könyvtárának egy részét a honvédség toborzási költségeinek javára, ez az esemény – az elért magas licitek miatt – nagy nyilvánosságot kap. (*Budapesti Híradó, Életképek, Der Spiegel, Ungars Morgenröthe*, PAt I. 249–250).

A márciusi fiatalok – érezve csökkenő befolyásukat a közéletben – új szervezetek létrehozásával igyekeznek erejüket egyesíteni, önálló hangon megszólalni: ilyenek a Vasvári megalakította Márciusi Club, majd a radikálisok Demokrata Klubja. E kezdeményezések lendületét növelik a kedvező külső események, a frankfurti parlament létrejötte, az újabb bécsi megmozdulások, az itáliai osztrákelleses háború. Petőfi e körök világában valószínűleg nem vállal feladatokat, informális, személyes kapcsolatokkal kötődik ehhez a közeghez, viszont ismeretes, hogy az Ellenzéki Körből Radical Körré alakuló szervezet vezetőségébe beválasztják.

Politikai publicisztikájának kiemelkedő darabja a májusban sajtó alá kerülő *Lapok Petőfi Sándor naplójából*, amely címevel és témájával – a márciusi forradalom – szemben nem memoár, s élesen elüt a hónap során a „nagy napokról” szóló, tömegesen megjelenő visszaemlékezések patetikus, érzélgős hangjától. Talán valamiféle kaucióhoz nem kötött, „egyszemélyes lap” lett volna, a költő nézeteinek szócsöve (URBÁN). Petőfi naplójának minden sora a mához, a mának szól. Valószínűleg tudatos ez az egyéni hang, a krónikás jelleg helyett a reflexiók dominálnak, a személyes mondanivaló megjelenése, az önálló hangsúlyok érzékeltetése a cél, ennek érdekében erősen válogat a megjelenített eseményekben. Petőfi írói módszerével rokon szándékra utal egy, a városi és megyei választmánynak a forradalom egy hónapos fordulóján tartott ülésén elhangzott mondata is: „És tartattak előadások mártius 15-dike fölött, hogy vége hossza nem volt. Pedig historiát írni közletről nem lehet, s Petőfi Sándornak tökéletes igazsága volt, midőn azt mondá, hogy nekünk most nem annyira hátra, mint előre kell néznünk.” (*Pesti Hírlap* 1848. ápr. 15. PAt I. 231) A *Napló* valószínűleg befejezetlen, bár a költő tervezte folytatását, gyenge sajtóvisszhangja – és a május 12-i népgyűlés keltette politikai hullámverés – valószínűleg elveszi kedvét a folytatástól.

Május 12-én kerül sor arra az eseményre, amely jól láthatóan elfordítja a közvélemény rokonszenvét⁵ Petőfitől, s fordulópontot jelent politikai pályáján. A radikális ifjúság szervezte, Lederer tábornok, a budai főhadparancsnokság vezetője elleni véres megtorlásba torkolló tüntetés után, a kormány felelősségét firtató népgyűlésen Petőfi szélsőséges kijelentésre ragadtatja magát „veszett dühében” – ahogy később írja –, s azzal fejezi be beszédét: „A kutyámat se biznám illy Minisztériumra” (*Budapesti Híradó* 1848. máj. 17. PN 423).

Petőfi politikusi megítélésében a fenti epizód általában kulcsszerepet játszik: az elemzők többsége hevesnek, költőhöz illően meggondolatlanak tekinti az elhangzottakat, példának Petőfi csekély taktikai érzékére, arra, hogy körülményeket nem mérlegelve elragadják indulatai.

Létezik azonban a fenti eseménysornak egy másik olvasta is, ezt Urbán Aladár tanulmánya képviseli, a *Petőfi népgyűlése körül*. Ebben Petőfi egy – talán előre eltervezett nagyszabású po-

⁵ 1848 áprilisában utcát neveznek el Szegeden Petőfiről, ő az egyetlen a márciusi ifjak közül, akit méltónak találnak erre. *Nemzeti Újság* 1848. ápr. 16. PN 408; Pécssett díszpolgárrá avatják, PAt III. 94.

litikai kombináció – részese, tudatos vagy sokat sejtő végrehajtója, amely akció kormányválság előidézése révén kívánt belpolitikai fordulatot elérni.

Május során a baloldal már négy alkalommal adott a macskazenét, Lederer tábornoké lett volna e sorozat koronája. Az április végén hosszú huzavona után megejtett fegyverraktári szemle nyilvánvalóvá tette, hogy a tábornok tiszti esküjével szemben eltitkolta a meglévő fegyverkészletet a forradalom napjaiban. A személye körüli ingerültség a radikálisok sajtójában erőteljesen összekapcsolódott az önálló magyar hadsereg – ténylegesen döntő fontosságú – megteremtésének időszerű óhajával. A macskazene, mint egyfajta véleménynyilvánítás, mindkét fél számára erőpróba; ez alkalommal a fegyvertelen tüntetőket fölkészült és támadásra vezényelt katonaság rohanta meg, s mint később a vizsgálatban kiderült, a tisztek koholt vádakkal vezették félre a katonákat. A felháborodás óriási, a Pilvaxban valósággal forradalmi a hangulat. A kormány vizsgálatot rendel el, de elítéli a tüntetőket is. A későbbiek szempontjából fontos momentum, hogy a *Marczius Tizenötödike* május 11-i, esti száma követeli: mondjon le a kormány és Nyáry Pál, Pest megye alispánja, a fiatal radikálisokhoz legközelebb álló politikus alkosson minisztériumot, Kossuth részvételével.

Ebben a helyzetben kerül sor a május 12-i Petőfi által összehívott népgyűlésre, amelyen a költő és vele a márciusi fiatalok, konkrét célok elérését, közfelkiáltással való megszavaztatását tűzik ki célul: küldöttséget akarnak meneszteni a minisztériumhoz és a nádorhoz. Petőfi rövid, energikus, szenvedélyes beszéde után – amelynek központi érve, hogy a legszentebbet, a népet sértették meg – pontokba foglalva terjesztette elő a javaslatokat: a nemzetgyűlés összehívását, a vizsgálat lefolytatását. Maga Petőfi javasolja, hogy az ifjak küldötte is kerüljön be a vérengzés tetteinek nyomozására kirendelt vizsgáló bizottságba. (A *Der Ungar* egy közjátékról is tudósít, amikor – egy egyébként témájában odaillő – de előre ki nem jelölt szónok lép fel, bár lelkesen fogadja a közönség, Vasváry és Petőfi félbeszakítják, leintik – vagyis nem engedik, hogy a népgyűlés eltérjen előre elhatározott koreográfiájától.) Az inkriminált mondat elhangzásáról érdemes megjegyezni, hogy Petőfi hetekkel később, egy magát tisztázó cikkében állítja, hogy „veszett dühében” mondta, valójában jelentős idő telt el a vérengzés óta, hogy megtervezhesse beszédét. Megválasztásuk után a küldöttek azonnal indulnak a Bécsből éppen visszaérkezett Batthyány Hatvani utcai szállására.

Urbán Aladár változata feltételezi, hogy – noha az atrocitás nem várt esemény volt – csak alkalmat teremtett a tehetlennek érzett kormánnyal szemben fellépésre és egy kormányválság kiobbantására. Változatának fontos támpontja Széchenyi naplója, amely azt sejteti, hogy Nyáry Pál volt az összekötőkapocs az ifjak és Kossuth között, gyanítja, hogy a fővárosi történések szálait Nyáry és közvetve Kossuth tartja kezében. (Nyáry Pál személyét elfogadta mindkét fél, bár Nyáry nyilvánosan nem dicsekszik a fiatalok rokonszenvével.)

Széchenyi feljegyzéseiből ismerjük a küldöttség megérkezésének jelenetét is. A légkör kölcsönösen hűvös, a közmondásosan arisztokráciaellenes Petőfi adja elő követeléseiket, Batthyány és Széchenyi válaszol, eddigre bizonyára értesültek már Petőfi provokatív beszédéről. Kossuth – a kortársak és a történészek szerint is betegséget színlelve – hallgatásba burkolódik, vagyis kivár. A küldöttség dolgavégezetlenül távozik.

Urbán Aladár fontos érve a politikai „kombináció” mellett, hogy a dolgok elültével, miután nem áll elő újabb forradalmi helyzet, Batthyány és Nyáry látványosan kibékülnek, a „gyógyultan” a kormányzati munkába visszatérő Kossuth pedig a május 20-i minsztertanácscon látványosan elhatárolódik a nevét zászaljára tűző baloldaltól: „Nincs itt mit félni a fiatal izgatóktól [...] legfeljebb háromszáz van. Ezeket agyonveretem, csak egy szóba kerül” (SZÉCHENYI 1978).

A május 12-i népgyűlés keltette válság, amelyből végül is a kormány kerül ki megerősödve, fordulópont Petőfi népszerűségében. Innentől kezdve indul meg marginalizálódása, mint ezt maga is felismeri majd augusztusi cikkében. Durva fellépése a minisztériummal szemben a kortársak szemében a nemzeti konszenzus felrúgása, szembefordulás március 15-e értékeivel: „Mióta és micsoda hatóságot gyakorol az ifjúság Pesten? [...] Mikor és mikép változon

a rend? Vagy talán az most a rend, hogy ki mennyit lármáz, annyi joga és befolyása van? [...] Hazánkban míg a rendes hatóságok és törvényes kormány hatnak: addig minden beavatkozás bárhol is, akár Orfeus a Gellérthegyet riasztotta is fel helyéből a népgyűlésbe, akár más ihletett ember a halakat szólítaná is ki bűvös hangjával a Dunából – addig minden beavatkozás törvénysértés, és szabadság-eladás.” (*Képes Újság* 1848. jún. 3. PN 429) A konzervatív sajtó ostorozza a „megfontolatlan badar beszédet” (*Budapesti Híradó* máj. 24. PAt 247), gúnyolja Petőfiék hevét: „A fantáziadús ifjúság, a költők, Petőfi, Vasvári, Párizst szeretnének játszani, s mint valóságos gyermekek, elfelejtik, hogy a franciák hiányoznak ehhez a játékhoz” (*Oesterreichisch deutsche Zeitung* 1848. máj. 22. PAt 247 és *Der Ungar*, 1848. máj. 26. PAt 249) – „[...] az indulatos lap [a Marztius Tizenötödike – K. Zs.] azt állítja, hogy Magyarországot már csak »egy nemzeti és ifju poltikia mentheti meg«. – Ugyan úgy-e? talán a lázító Petőfi et comp.? De uraim a ki még káplárnak sem volt jó, abból lenne ám még csak az igazi minister!” (*Budapesti Híradó* 1848. máj. 24. PAt 247) A kormány lemondását követelő cikk miatt a *Marztius Tizenötödike* ellen feliratáradat indul. Az események után pár nappal a Belügyminisztérium rendőri alosztálya megszervezteti, hogy Petőfit és Pálffy hazáárulónak bélyegezzék a Pilvaxban.

A támadások kereszttüzeiben magamentegető, tetteit magyarázó cikke kényszerül lapjában, az *Életképek*ben, itt jelenik meg május 27-i cikke, amely egyben előkészület a júniusi választásokra. (Eredetileg még szélesebb publikációs lehetőséget keresett, a *Pesti Hírlap*ba szánta.) A talpraesett írás szellemes érvelésével azt bizonygatja, hogy készen áll a múltó népszerűség után rosszabb idők elviselésére. Pátosz és irónia váltakozik benne, a cikk minden újabb publicisztikájában új stíuselemekkel jelentkező, az olvasót meghökkenteni, érzelmeire erőteljesen hatni kívánó, sokszor provokatív szerzőt mutatja. Érvelése sajátja, hogy mindig talál olyan szempontot, ahonnan viselkedése nemcsak érthető, de hasznos, dicséretes, kívánatos: kemény kijelentésével hazaszeretetből bírálta a minisztériumot és ezzel jót is tett neki, – a kritizálók az igazi barátok. Vagy másutt: A *királyokhoz* című vers csak a republikanizmus terjesztése, valójában józan, ismeret és eszmeterjesztő, felvilágosító munka – a vers ismerete nélkül akár hihetnénk is Petőfinek. Ez a cikk valódi „politikus” irat, jól látható benne a költő publicisztikájának egyik fontos jegye, az, hogy itt a politikai elvek a hittel azonos kategóriába kerülnek, nem érveket, meggyőzést kívánó tételek, valószínűleg stílusának ezt a sajátosságát nevezte „költői”-nek korabeli közönsége.

A követjelölt: 1848. június

Politikai pályája elhatározó, sorsfordító lépésének tartja, hogy indul a nemzetgyűlési választásokon: életét, egzisztenciáját megváltoztató feladatot vár ettől a lépéstől. „Isten látja lelkemet, nem dicsvágyból vagy önérekből ohajtom a követséget, hanem egyedül azért, hogy a hazának szolgálhassak, amennyire tőlem telik. Nem kétlem, elég okos ember lesz az országgyűlésen; de lesznek-e lelkesedettek és lelkesíteni tudók is, az kérdés; pedig most leginkább ilyenek kellenek [...] fanaticus lelkesedés kell, hogy világítson a nemzet előtt, mint világított Mózes bujdosó népe előtt a tűzoszlop a pusztában.” (Petőfi levele Bankos Károlynak, 1848. máj. 25. PSÖPM 339–340) Az előjelek, a sajtó támogatása igen kedvező: „pótolhatatlan lenne a nemzetgyűlésben (*Die Opposition* 1848. jún. 15. PAt 257). „Nemcsak a nép érdekében fog beszélni; – maga a nép hangja szól majd belőle!” (*Der Patriot* 1848. jún. 6. PAt 252) Petőfi politikusi arculatának fontos része, eszméinek sokat emlegetett eleme a nép kultusza. Költőként ő honosította meg a népies zsáneralakokat a magyar lírában: a betyárt, a vándorlegényt, a parasztlegényt, népies helyzetdalaival a romantika népköltészet által ihletett hullámába illeszkedik, amely a népdal nyelvét, formai sajátosságait ülteti át a műdalokba. Híres megfogalmazása szerint: „Ha nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század földadata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki meg-sokallta már látni, mint mártírkodnak milliók, hogy egypár ezren henyélhessenek és élvezzenek.” (Petőfi levele Arany Jánosnak. 1847. febr. 4. PSÖPM. 314) E program jól rávilágít egy

fontos gondolatra, Petőfi hite szerint a költészet és politika között van átjárhatóság, a nép költőjéből – a nép politikusa lehet (MARGÓCSY 1999).

Követjelöltségének mindent eldöntő momentuma – különösen a későbbi események tükrében –, hogy szülőföldjén, a Kiskunságban kíván indulni a nemzetgyűlési választásokon. Petőfi gyermekkori nosztalgiáktól elérzékenyülve érkezik a régi, ismerősök, barátok körébe választási körútjára, ahol lelkesen fogadják. (Pestre visszatérve születnek a benne élő tájról a *Szülőföldemen*, a *Kiskunság* című versek.) Elkíséri a Petőfi politikai ambícióit lekesen támogató felesége, aki már az elmúlt hónapokban is példát mutatott a – Petőfi által többször megénekelte – „honleányi” magatartásra. A költő valójában nem számol a Jászkun kerületek sajátos etnikai zártságú, konzervatív légkörű, kiváltságait őrző, öntörvényű világával, indulatos, vagyonát és redemptusi jogait vesztő apjának emlékével, s ellenfelei befolyásával, akik éppen apja egykori konkurensei voltak. Elsősorban költői hírnevére épít, jelentősen túlbecsüli neve hatását vidéken⁶. A *Kis-kunokhoz* című röplapjában publicisztikáinak hetyke, öntudatos hangnemet használja, a biztos győzelem érzését sugallja, azt, hogy valójában kitünteti választóit a lépésével, hogy itt indul a választásokon. Írása első sorban forradalmi, költői érdemeire hivatkozik: eszerint Petőfi a nép barátja, tapasztalt, érdemdús, ragaszkodik szülőföldjéhez – elsősorban magáról beszél, választóit csupán bírálja szervilizmusuk miatt. Ez az műfajban szokatlan szubjektív, képekben tobzódó stílus, valószínűleg idegen választói többségtől, a költő mintha nem látta volna maga előtt a megszólítandó hallgatóságot, sőt a röplap egyes passzusait könnyen félremagyarázhatták, főleg a meghökkentő elemnek szánt kritika irritálhatta a kiskunokat. Mindez csupán ügyetlenség vagy szereptévesztés lett volna? Aligha. Inkább elleplezése annak a ténynek, hogy Petőfi miről nem írhatott: konkrét, tényekre támaszkodó választási programot nem tudott adni, mert a helyieket izgató politikai kérdésekhez nem értett. Másrészt egy radikális eszméit részletező szöveg – tanulva *A királyokhoz* következményeiből – sem számíthatott nagy sikerre.

A választáson Petőfit hatalmas csalódás éri, a biztató jelek ellenére az ellenfele által hazugságokkal feltüzelt, leitatott kiskunok elől menekülnie kell, s csellel azt is eléri, hogy még párthívével sem találkozhat. Kudarcaiban része van azonban annak is, hogy a szülőföldjétől rég elszakadt költő nem ismeri eléggé a helyi viszonyokat, a választások kortesfogásait. Az eseményeket még aznap rögzítő, hiteles hangú *Nyilatkozatát* azonban így fejezi be: „És ennek ma kellett történnie, hogy engem, mint orosz spiont, mint hazaárulót, agyon akart verni a magyar nép, ma junius 15-kén [...] ma három hónapja, hogy martius 15-dike volt, midőn első valék azok közt, ki a magyar nép szabadságáért szót emeltek, síkra szálltak! – De én azért nem a népet kárhoztatom, hanem ámitóit, félrevezetőit, kiket egykor törvény és isten egyaránt meglakoltat [...] a nép én előttem szent, annyival inkább szent, mert gyöngé, mint a gyermek. – Dicsértessék a nép neve most és mind örökké!” (*Nyilatkozat a szabadszállási választás ügyében*. 1848. jún. 15. PSÖPM 353) Petőfi azonban nem adja föl a harcot, a botrányos események után azonnal küzdelembe kezd jogorvoslatért, küldöttség élén jár az igazságügy miniszter Deáknál, az országgyűlésen Nyáry, Kazinczy Gábor szólal fel a már országosan ismert választási csalás kivizsgálása érdekében. A sajtó tele van a csellel elért megbuktatásáról szóló, felháborodott cikkekkel. Mindez mégsem elegendő a gyors vizsgálathoz, s a késlekedés, időhúzás nem véletlen, sokan viseltettek ellenérzéssel Petőfi iránt (MEZŐSI 1970). (Az igazolási eljárást elsodorja majd a háború, maga Petőfi kell, hogy halasztást kérjen, mert az őt igazolható tanúk már nemzetőrként táborba vonultak a délvidéken.) Az országgyűlésen az eljárás alatt is folyik tovább a harc: Petőfi az üléseken röplapokat osztogat a megválasztott Nagy Károly ellen, az gyalázkodó cikkekben vág a „feltolakodott” Petőfinek vissza; ennek következményeképpen Petőfi hívja ki „élethalálra” párbajra. A kölcsönös sértéseknek ez a folyománya már a Petőfivel rokonszenvezők szemében is jóval túlmegy az

⁶ Erről az egyszer már elkövetett tévedéséről *Utinaplójában*, az Aggteleki-cseppkőbarlang meglátogatásakor is feljegyzett egy ironikus történetet.

ésszerűség és a jó ízlés határain: [A választási kudarc... – K. Zs.] „Katonás dolog, mely a legszabadabb alkotmányos országokban is már sok becsületes emberen megesett; – azért hát nyugodtan kell az illyesmit venni.” (*Nemzetőr* 1848. jún. 25. PN 458) E reagálásokról kitűnik, hogy a Petőfiről a közvéleményekben kialakult kép, a heves, lelkes és dinamikus politikus képe, összeegyeztethetetlen az országgyűlésben megkívánt erényekkel: „Sajnáljuk, [hogy e] mindennapi politikai bohózatot annyira elkeseredve szívére vette. [...] Egyébiránt a Petőfi el nem választását országgyűlési jelentékeny veszteségnek épen nem tartjuk: mert mi őt lant mellett, s népgyűléseken és forradalmi fellépéseknél tartjuk saját helyén állani és működni, – de az elfogulatlanságot igénylő országgyűlési tanácskozásnál épen nem. – Ő nem tud tanácskozni, – ő csak ön vasfeje szerint határoz.” (*Alföldi Hírlap* 1848. júl. 5. PN 474) Petőfit az igazságtalanul elszenvedett bukás áldozattá, a Nagy Károly-affér sokak szemében nevetségessé teszi.

Petőfire a végső csapást, amitől végképp feladja a képviselőségért folytatott küzdelmet, az méri, hogy a képviselő nélkül maradt kerületek közül egynek sem jut eszébe megkeresni őt, ugyanakkor Vörösmartyt – igaz, Kossuth ajánlására – csak a nevéért, anélkül, hogy látták volna kerületében, megválasztják (URBÁN, 1981).

A választásokon szerzett sebet sokáig hordozza magában. „[...] hahaha, én tehát a galériára szorultam! Én a galériára! [...] szegény nép, szegény nép, legfanatikusabb barátod csak úgy a távolból fogja hallgatni, mit végeznek sorsodról, s ha eltalálja magát ott fenn köhinteni, még onnan is szépen kiutasítják.” (Levél Arany Jánosnak, 1848. júl. 1. PSÖPM 357) Ezt az élményt dolgozza fel *Az apostol* című elbeszélő költeménye, a nép jogaiért küzdő főhőst a megtevéstett tömeg elüldözi, nem marad más számára hátra, mint az elszigetelt, a jövőnek használó küzdelem, a magányos áldozathozatal.

Válságban, az országgyűlésen kívül: 1848. július–augusztus

A nemzetgyűlési választások kudarca után – Petőfiék köréből csak hárman jutnak be a képviselők közé – megritkul a pesti fiatalok körül a levegő. Az országgyűlésen kívül rekedtek júliusban újabb fórumot alakítanak, hogy támogassák a Kossuth által „törpe minoritásnak” bélyegzett radikális képviselőcsoportot, majd helyzetüket erősítendő egyesülnek Madarászék Egyenlőségi Társulatával, ami a márciusi ifjak számára igazából pozícióvesztés.

Petőfi már csak a sajtóban megjelenő írásaival, főként jól időzítetten megjelenő verseivel próbálja befolyásolni a közvéleményt, a képviselőház vitáit. Így a hadügyi vita kezdetén kerül a nyilvánosság elé a Lenkey százada, amely kiáll a Galíciából hazaszökő Württemberg-huszárok mellett, akik, noha formálisan megszegették katonai esküjüket, leckét adtak hazafiságból. Talán nem véletlen, hogy szökésükben Petőfinek is szerep jutott: „A mi márciusi napjaink folytatában e vitézek valahogy a Pesti Hírlap számaihoz jutottak. Itt olvasták a dolgok jelen helyzetét. Olvasták, hogy a haza veszélyben van; olvasták Petőfinek »Most, vagy soha« [*Nemzeti dal*] lelkes buzdító verseit. – A honszeretet érzelme mélyen dobogott fel kebleikben, és elhatározták Lenkey százada közvitézei, hogy illy vész idején távol a hontól maradniok nem lehetvén, elhagyják állomásukat, és a kedves honba vissza fognak térni.” (*Pesti Hírlap* jún. 10. PA 255) Petőfi a vers végén odavág Mészáros Lázár hadügyminiszternek, a törvényes, katonás gondolkodás helyett a forradalmi cselekvést élteti.

A költő leghesebben az itáliai háborúban a Habsburgok megtámogatásának kérdéséről folytatott ún. olasz segély megszavazása miatt bírálja az országgyűlést, ez az a kérdés, amelynek személyeskedésektől sem mentes vitájában végképp eltávolodik egymástól a radikális ellenzék és Kossuthék. Petőfi a Béccsel szembeni taktikázást hazaárulásnak minősíti, s atyai jó barátját, költői pályán elindítóját, Vörösmartyt támadja meg a körülményeket nem mérleelő rugalmatlansággal, kemény szavú, közös elveiket számonkérő versével, mivel Vörösmarty Kossuth kompromisszumos javaslata mellett szavaz a hadügyi vitában. Hiába írja Petőfi: „[...] én szerettem, én tiszteltem legjobban Vörösmartit mind azok között, kik őt valaha szerették és tisztelték, de elveimet még sokkal jobban szerettem és tiszteltem, mint őt.” (*Életképek* aug.

27. PAt 290) – ez az elvi kérelmelhetetlenség magányossá teszi. A vers megjelenését követő felháborodás óriási, ifjú korától barátja, lakó- és szerkesztőtársa az író Jókai is megszakítja vele a kapcsolatot. (Lapjuk, az *Életképek* Petőfi radikalizmusa miatt csaknem tönkremegy, elfogy-nak az előfizetők, anyagi összeomlás fenyegeti a költőt.)

Ebben az időszakban Petőfi többször számot vet politikusi pályájával. Kétségek gyötrik, lírája, levelei tanúsága szerint egyszerre küzd a tettvágy és a cselekvésképtelenség érzésével. (URBÁN, 1972; Petőfi-ellenes levelekről számol be a *Radicalap* – 1848. júl. 1. PN 468). Személyes válságának vallomása több versében is megjelenik: „Ha elfordulok enmagamtul és mint / Polgár végigtekintem a hazát, / Szemem megromlott satnya ivadékok, / Egy pusztulásnak indult népet lát. / Karom feszül, szívem tombol! Mi haszna? / Mást nem tehetek, csak sirathatom[...]” – „Miért zárjátok el az útat? / Bocsássatok! / Előre vonnak vágyaim, de én / Használni s nem ragyogni akarok. (*Itt benn vagyok a férfikor nyarában* ... PÖM III. 179 és *Miért zárjátok el az útat?* PÖM III. 85) Talán a forradalomtörténetek tanulmányozásának hatása is lehet a Petőfi műveiben újra és újra felbukkanó történelmi pesszimizmus – Lukácsy Sándor a fiatal Vasvári jegyzeteit idézi e jelenség megértéséhez (LUKÁCSY, 1996) –, a nemzethalál és a belső ellenséggel végző forradalmi terror képei kísértik: „A halálos ítélet rájok! / Százezerszer sújtson bár a hóhér, / Bár a házak ablakán foly is be / Az utcáról kiáradó vér!” (*A nemzethez*. Pest, 1848. aug. PÖM III. 98) Emberi, politikusi válságának hű tükre az augusztusban írott, *Az apostol* című elbeszélő költeménye. A némi iróniával ábrázolt főhős – „Krisztus tudatosan deformált tükörképe” (SZEGEDY-MASZÁK 1980) – áldozathozatala a cselekmény előrehaladtával egyre értelmetlenebbé válik, a teljes magány Szilvesztert végül önma-gával is szembe fordítja.

Mégis világos, Petőfi válságnak alapoka nem személyes jellegű, ahogy az országos politikai hangsúlyja áttevődött a nemzetgyűlésben történetekre, s a figyelem középpontjába egyre inkább a hadiesemények kerülnek, Petőfi személye egyre inkább háttérbe szorul. Növeli a feszültséget a költőben, hogy folytonosan számon kérik tőle a honvédelemre buzdító dalai és tettei közötti ellentmondást. Nemesak várandós felesége miatt ódzkodik, ő versekkel, agitációval szeretné szolgálni a honvédelem ügyét, s egyelőre nem akarja elhagyni a fővárost sem, egy újabb forradalmi hullám megjelenésére vár. A hadügyi vitát követően belép az Egyenlőségi Társulatba, s provokatív felütésű augusztus 10-i cikke is erről tanúskodik. „Felszabadultunk a Metternich-kompánia alól, s kaptuk a Batthyányi-minisztériumot. Erre ugyan elmondhatni, hogy: »eben gubát«.” Ebben az írásában szinte profétikus színben tünteti fel önmagát: most már lassan mindenki belátja, igaza volt május 12-én, új emberek, a tettek emberei kel-lenek a vezetésbe. A cikk szerint a hazavesztő nemzetgyűlés rendeletekre, vitákra pazarolja idejét tettek helyett, beszennyezte magát Európa előtt Olaszország ellenes lépésével; utolsó gondolata a nemzethalál apokaliptikus képe, míg nem a zárómondat egészen más irányba fordítja a mondanivalót: „És pedig így lesz, ha a nemzet minél előbb föl nem serken, s ki nem ragadja kormánya és képviselői kezéből azon hatalmat, melyet nekik jóhiszeműen átadott, s mellyel azok részint nem tudnak élni, részint rútul visszaélnek.” Aranyinak sokkal egy-értelműben fogalmaz augusztus 16-án: „Én hiszem, hogy egy roppant forradalom előestéjén vagyunk, s tudod, nekem nincsenek vak sejtelmeim.” Az augusztusi politikai mozgalmak azonban elnyugszanak, ismét megerősödik a bizalom a Batthyány-kormányban.

A katona: 1848. szeptember–december

A szabadságharc kitörésével, a kormány lemondásával ismét átrendeződnek a politika erővo-nalai, a harcra készülődés jegyében a korábbi ellentétek halványulni a látszanak, a fiatal ra-dikálisok tábora ismét közelebb kerül Kossuth centrumához. Petőfi is egyre többször tűnik fel az események előterében – szeptember 8-án az Egyenlőségi Társulat állandó bizottmányá-ba is beválasztják (*Népelem* 1848. szept. 10.) –, egy, a márciusihoz hasonló, kiélezett helyzet kialakulása sem tűnik lehetetlennek, ahol egy népmozgalom élén az események fősodrába kerülhetne a költő. Szeptember 10-én az Egyenlőségi Társulat felhívást tesz közzé, amelyben

felszólítja a polgárokat, hogy a haza sorsát érintő fontos értesüléseket közöljék újonnan alakult választmányával, ebben a névsorban ott olvasható Petőfi is. Majd amikor a szeptember 8-i politikai lakoma megrendezése kerül napirendre, ő készíti el szeptember 20-án az *Egyenlőségi Társulat kiáltványát*, amely már ismét az egész magyar nemzethez szól, „ősi szabadságunk” visszaszerzését kívánja, lázít, agitál Bécs, a Kamarilla, Jelačić – a királyság, a zsarnokság ellen. (Az Egyenlőségi Társulat proklamációja. 1848. szept. 20. PSÖPM 458-459) E proklamáció, akárcsak március 15-én a *Nemzeti dal*, ismét a nemzeti egységet deklarálja. (Vele egyidőben születik a kormány tevékenységét élesen bíráló, a *Marczius Tizenötödikében* megjelent szeptember 15-i cikke.)

Petőfi e kiáltvány szerzőjeként lényegében utoljára szól az ország nyilvánosságához politikusként, a róla szóló tudósítások vagy saját maga beszámolóit már nem politikaformáló tényezők: költő, publicista, haditudósító a szabadságharc napjaiban. Így például a Honvédelmi Bizottmányhoz írott leveleiben, amikor Kossuthot kell emlékeztetni érdemeire, költőként határozza meg önmagát: „a magyar köznép között az én dalaim voltak a szabadság első leckéje, megjelenésem előtt hírért sem hallotta ennek az eszmének, amelyért most harcol;” (1849. jan. 13. PSÖPM 393–394). Mivel a tényleges katonai szolgálatot helyzete egyenlőre lehetetlenné teszi, ezért elsőként Erdélybe indul egy toborzókörútra, s megbízatásáról sajtóleveleiben tájékoztatja a fővárosi közvéleményt. Feladata végrehajtását megakadályozza, hogy aggasztó híreket kap Erdőd fenyegetettségéről, ahol várandós felesége és családja van. Helyzete egyre nehezebb, naponta érik támadások, „hogya a hazát nemcsak szóval és íróttal, hanem tettekkel is szolgálni kell” (*Der Ungar* 1848. szept. 23. PAt 297). „Íme, most nyakunkon a háború, minden ép karra szüksége van a hazának – te katona voltál, gyermeked nincs, s ropant kardod, mellyel a márciusi napokban annyira csörömpöltél, mégis hüvelyedben rozsdásodik” (*Nemzetőr* 1848. szept. 10. PN 502). A gyávaság vádjá nagyon érzékenyen érinti, önképének legfontosabb vonását kérdőjelezi meg. A támadásokra több öntudatos versben válaszol „Ne magyarazza senki énnekem. / Tudom nagyon jól, hol van a helyem? / Ha itt végzem kötelességemet, / Csatába s a pokolba is megyek!” (*Golyók sívítanak, kardok csengenek...* PÖM 180). Ugyanakkor világos számára, sokáig nem halogathatja ezt a lépést. Döntését megnehezíti, hogy nincs rendszeres jövedelme, a háborús viszonyok között irodalmi egzisztenciája sem elegendő a megélhetéshez. Dilemmájának feloldása, hogy Nyáry Pál segítségével október 15-én tekintélyes jövedelmű századosi ranghoz jut, a szatmári honvédekhez, Debrecenbe vezénylik, így Júlia közelében is maradhat. Kinevezése, amelyet forradalmi érdemeire, nemzetőrségi főhadnagyi tiszti fokozatára és az Egyenlőségi Társulatban kapott századosi rangjára való tekintettel kap meg, sokakat irritál (HUNFALVY 1986).

A hadseregben belüli konfliktusai már néhány hét múltán elkezdődnek. Elsőként a kért szabadságengedélyt be nem várva menti be szülés előtt álló feleségét a támadó románok elől Debrecenbe, s így nem indul el egysége kijelölt táborhelyére. Szeretné, ha ismét igényt tartanának tollára, a képviselőházhoz írott levelében, melyhez a *Csatadalt* mellékeli, írja: „Milyen nagy fontosságú lehet egy kis költemény, bizonyítja egy francia tábornok levele, ki azt írta a Conventnek, hogy vagy küldjenek neki tetemes segédsereget, vagy küldjenek egy kiadást a marseillaise-ből”. (Levél a képviselőházhoz. 1848. dec. 8. PSÖPM 386)

Fia születése után azonnal megpróbál ambícióihoz mért feladathoz jutni, a kiképzőtiszti pálya nem elégíti ki. Kossuthnak 1848. december 24-én írott személyes hangú levelében kér, vagy inkább követel őrnagyi kinevezést, áthelyezést. „Mindenki látja s Ön legjobban, hogy egynek vagyunk legnagyobb híjában, a vezéreknek. Ha sejtésem nem csal – s az én sejtéseim nem szoktak csalni – bennem van annyi erő, hogy ha pályám nyílik, egyike leszek azon vezéreknek, kiknek Magyarország szabadságát fogja köszönni. Azért kérem Önt, nevezzen vagy neveztesse ki engemet őrnagynak, hogy minél előbb saját számadásomra és felelősségemre játszhasam a hazamentés nagy tragédiáját.” Ekkora öntudatú ember képtelen betagozódni a merev katonai hierarchiába, alázat és szolgálat – ezek az erények idegenek Petőfitől. Hamarosan újabb ügybe bonyolódik, nem szabályos egyenruhája miatt kerül összetűzésbe a tábor-

nok Vetterrel. Idegenül és értetlenül beszél a vele szemben támasztott követelményekről – „azzal az emberrel egyszer beszéltem és többször nem fogok beszélni, nehogy hamisnak tapasztaljam azon hitemet, hogy a bakonyi kanászok a legcivilizálatlanabb emberek a világon.” (Levél Kossuth Lajoshoz, 1849. jan. 13. PSÖPM 393) Kinevezése érdekében a katonáktól kénytelen ismét a politikus Kossuthoz fordulni, nála méltányosabb bánásmódra számít. Helyzetét végtelenül megalázónak és reménytelennek érzi: „adjon nekem a nemzet nevében a kormány egy kicsiny összeget [kölcsön], csak annyit, amennyit *legalább* megérnek költeményeim[...]”. A levél vége azonban már utal a kiútra, Petőfi mindenáron Bemnél akar szolgálni.

Bem oldalán: 1849. január–július

1849 januárjában Petőfi a hadseregben szerzett keserű tapasztalatok után egyre jobban tudja, hogy milyen pozícióra vágyik: forradalmi hadsereg ábrándozik, amelyben költő-katona lehetne. A Kossuthnak írott januári levelében Petőfi már azt írja, egy megérzés, egy hit él benne, hogy Bem oldalán a haza megmentője lesz. Végre a tábornok mellé kerül, és ebben a franciául társalgó lengyel forradalmárban „Osztrolenka véres csillagá”-ban megtalálja azt a tüzet, azt az egyéniségük hasonlóságán alapuló összhangot, amely végül is a szabadságharc katonájává teszi, részt vesz a vízaknai, szászsebesi, szászvárosi harcokban. Tudósításaiban, leveleiben gyermekies örömmel ír a Bem mellett átélt csatákról, a valódi élethalálharc izgalmairól. Bem a katonai vezetés zúgolódása ellenére előlépteti, kitünteti, hátsólovat adományoz kedvelt segédtisztjének; visszaadja neki a hasznosságába vetett hitet, értékeli sajátos egyéniségét, mellette olyan közegbe kerül a költő, ahol otthonosan érzi magát. Nem véletlen, hogy egyedül róla ír magasztaló verset, prózát a szabadságharc vezetői közül, „szolgálati versei” közkatonákról közkatonáknak szólnak. *Közlöny*-be írt tudósításából való az alábbi meghitt, érzelmes jelenet: „Tennap küldötte szét Bem a kisebb érdemjeleket serege legjobbjaiának [...] Saját kezével tüzte mellemre az érdemjelt Bem, bal kezével, mert jobbja még föl van kötve, s ezt mondá: »Bal kézzel tüzőm föl, szivem felőli kezemmel!« s midőn elvégzé, megölelt, hosszan és melegen ölelt! – az egész világ tudja, hogy én nem vagyok szerény ember, de istenemre mondom, ennyit nem érdemeltem. Oly megilletődéssel, melytől, ha eszembe jut, most is reszket a lelkem, ezt feleltem: »Tábornokom, többel tartozom önnek, mint atyámnak; atyám csak életet adott nekem, ön pedig becsületet.«” (Levél a *Közlöny* szerkesztőségéhez, 1849. ápr. 11. PSÖPM 403–404)

De Petőfi alkata, jelleme – bár ő belső elhivatottságot érez erre a feladatra – alkalmatlan a katonáskodásra. Bem futárjaként folytonos méltatlanságok, megaláztatások érik. Helyzetét nehezíti, hogy feleségének és újszülött kisfiának újra és újra otthont kell találnia, idős szülei is támogatásra szorulnak. Anyagi helyzetük – állandó jövedelem híján – katasztrofális, s a válótóláz is időről időre ágyba kényszeríti.

A véres piski ütközet elől védve küldi Bem futárként Mészáros Lázárhoz, aki nem szabályos katonai egyenruhája – valószínűleg modora miatt is – megleckézteti. „Én tettem már annyi szolgálatot a hazának, hogy nekem meg lehetne azt engedni, hogy a hazát nyakravaló nélkül védhessem[...] Önök letéphették rólam az egyenruhát, de nem téphetik ki kezemből a kardot[...]” – írja a hadügyminiszternek. (Petőfi levele Mészáros Lázárnak. 1849. febr. 17. PSÖPM 399) Egyénisége részének tekintett külső megjelenése elemeit a végsőkéig védelmezi – nem is hiába, a magyar viselettörténet a korábban Schiller-gallérként hívott kihajtott ingnyakat majd Petőfi-gallérnak nevezi el – kicsinyességnek, személyes rosszindulatnak tüntetve fel előljárói szemrehányásait. Ő – más eszköze a katonai hierarchiával szemben nem lévén – versekben pellengérez ki megalázóit, többször, nyilvánosan lemond katonai rangjáról. Klapkával Bem a tábornoknak a Honvédelmi Bizottmányhoz írt levele miatt kerül összetűzésbe, amelyet Petőfi – Klapka, az *Egy goromba tábornokhoz* hőse rosszhiszemű vádjaival szemben – Bem kifejezett utasítására hoz nyilvánosságra. Klapka azt ajánlja neki, ha nem képes „journalisztikai hajlamát megfékezni” és „nem bír azon önmehtagadással, melly a katonaságnál szükséges”, vonja le a tanulságokat, és mondjon le rangjáról. „Petőfy századost illetőleg

még különösen megjegyzendőnek tartom, hogy [...] Ugyan Bem altábornagy őt ismét századossá kinevezte, de a hadügyminiszterium által e rangjában meg nem erősítettett, annál kevésbé kapott Őrnagyi Patenst, valamint Bem altábornagy úr által sem lőn a csatatéren őrnaggyá kinevezve, következésképp mint ilyen nem is tekinthető; továbbá Petőfy sem szabadsági engedelmet, sem erről szóló bizonyítványt nem kapott, még is eltávozott és saját kényéből hajhászódik Pesten, hihetőleg vétkes szenvedélyét a nép izgatásával kielégítendő.” (Klapka György levele Görgei Arturhoz. 1849. máj. 10. PA II. 82) Valójában tifuszban elhunyt édesapja sírjához és haldokló anyjához siet a fővárosba a költő. A Klapka-affér miatt börtönbe kerül, s bár költészetének tisztelője, Görgei fellépése megmenti, a katonai-politikai irányítás különböző posztjain lévők legszívesebben félreállítanák a mindenütt zavaró, izgága Petőfit. Még a mellette állók is visszafogottságra szólítják fel „különös véralkatú költőt”, egyre többen eltávolodnak tőle, mert „egy hitvány nyakravalóért odahagyta kapitányságát s általában gondolatlan és sületlen ember” (Szász Károly naplója. 1849. febr. 21. PA II. 123). Rosszakarói próféciaja még sötétebb: „Hát Petőfiről mit tudsz? Én annyit hogy *közütlát* tárgya kezd lenni; – alig van már barátja; [...] Emlékezzél meg ennek az embernek nem lesz jó vége” (Tompai Mihály levele Szemere Miklósnak. 1849. márc. 23. PA II. 80). Emberként, költőként – már egyáltalán nem politikusként – magára marad, elveszíti barátait, alig néhányan tartanak ki mellette a végsőkhig.

A Pest védelmére meghirdetett júliusi népgyűlés az utolsó alkalom, amikor a város védelmében felléphetne a szónoki emelvényre. Kossuth „árulása” után megkeseredetten írja Aranyak július 11-én: „Én ezen komisszágra teljes erőm és tehetségem szerint dühbe jöven, s megemlékezvén még előbbeni sebeimről is, kaptam magamat, fölszedtem sátorfámat a másnap családommal együtt ide e békési magányba bujdokoltam [...] amely percekben végkép felejttem, hogy hazám is van, tökéletesen boldog vagyok.” Bem azonban visszavárja, hozzá menekül feleségével és kisfiával Mezőberényből Erdélybe, hozzá indul el végső útjára családjával. Találkozásukról így ír feleségéhez szóló levelében, 1849. június 29-én: „[...] megálltam hintaja mellett, s köszöntem neki, ő odapillant, megismer, elkiáltja magát [...] s összeöleltük és csókoltuk egymást: »mon fils, mon fils, mon fils« szolt az öreg sírva”. Bem egyik utolsó, vesztés csatájában a tábornokot követve, ló és kard nélkül, menekülés közben éri a halál.

Összegzés

A márciusi fiatalok csoportjával, s Petőfivel a magyar közélet porondján egy addig ismeretlen, élesen és pontosan fogalmazó, szókimondó politikai stílus jelent meg, amely nem elsősorban megszólalásainak a különböző csoportosulások számára való elfogadhatóságát, az érdekegyeztetést tartja szem előtt, hanem saját nézőpontjának, hangjának a másokétól való megkülönböztetőségét tűzi ki célul, s önálló támogatócsoport: hallgatóközönség, olvasótábor megszólítására törekszik. E radikális retorikának, a mehökkentő, sokszor provokatív akcióknak meglehetősen szűk a mozgástere: terepe szinte kizárólag a főváros, és bizonyos, kiélezett politikai helyzetekben válhat olyan fontossá, hogy akár az ország hangulatát is képes befolyásolni.

E stílus használata nem jelent ugyanakkor politikai rugalmatlanságot, vagy a napi politikai érdekszövetségek világában való tájékozatlanságot, megszólalásaik várható következményeivel nem számoló vehemenciát. Így időnként talán még nagyobb szabású, a liberális ellenzék egyes tagjait maguk mellé állító kombinációk, tervek, taktikák részese lesz Petőfi e radikális csoport tagjaként.

A tanulmány megkísérelte végigkövetni, hogyan érzékelhette Petőfi a közvéleményben róla kialakult képet, képes volt-e befolyásolni, népszerűsége, befolyása növelésére e kép változásait. Politikusi portréját részben maga építi fel: a heves, meggondolatlan, de elvhű, tiszta erkölcsű személyiség rajzát adja. „Népszerűségi indexének” erőteljes mozgásait jól érzékeli, képes magyarázni, korrigálni a magáról kialakult sémát. Mint szerkesztő kitűnő ütemérzék-

kel követi a napi eseményeket, mindig az aktuálisnak érzett verseket veszi elő fiókjából, esetleg kis változtatással (URBÁN 1981). Az időről időre háttérbe húzódó Petőfi feszült figyelemmel követi a radikális politizálás árapályait, hogyan változik a Batthyány-kormány ellenzékének befolyása az országgyűlésben, s szinte mindig feltűnik a közélet porondján, amikor egy-egy válság forradalmi helyzetbe sodorhatná a fővárost. Március 15-e azonban egyszeri, megismételhetetlen esemény marad, a szabadságharc kitörésével széthull a fiatalok tábora, megszűnik Petőfi körül az őt éltető irodalmi-politikai közeg, a sajtó struktúrája átalakul, s a nyilvánosság eszközei sokkal korlátozottabban állnak rendelkezésére. A katona Petőfi hírlapokban megjelenő versei, tudósításai, publicisztikai elsősorban emberi, költői dokumentumok, a politika világát már kevésbé befolyásolják.

A forradalom és szabadságharc időszaka alatt a kortársakban élő Petőfi-portré sajátossága, hogy már ekkor – a költő életében – megfigyelhetők a későbbi kultikus Petőfi-kép csirái. E kultikus kép több, jól elkülöníthető elemből áll össze már ekkor is. Első összetevője, a költő erőteljes, sőt karizmatikus egyéniségének hangsúlyozása: közeli ismerősök, barátok festik meg a személyisége egyes vonásait jelentősen eltúlzó portrét. Szász Károly jegyzi fel róla naplójában, hogy „Még [biliárd] játékában is valami meglepőleg erélyest, elhatározottat találtam.” (1848. júl. 17. PAt II. 120) Egressy a forradalomról szóló friss beszámolójában jegyzi le a következő sorokat: „Ekkor Petőfi fölemelkedik, mint egy túlvilági alak, mint megtestesült népszenvadás, mint egy ezeréves tantaluszi szomjúság, mint a végítélet halálangyala” (*Életképek* márc. 26. PN 397). De sajtóretorikában is meg-megjelenik az „emberfeletti méretű” Petőfi, „aki egyedül is olyan forrón szereti hazáját, mint minden magyar együttvéve” (*Der Ungar* 1848. jún. 6. PAt I. 253), s „Petőfinek az utolsó csepp vére is olyan igaz és tiszta, a’ mint az isten a’ harmatot teremtette! Teremtette pedig a népért, kit ember még aligha szeretett jobban Petőfinél” (*Nép Barátja* 1848. jún. 25. PN 459). Egy március végi röplap szerint „Egy jó angyal jött le hozzánk” Petőfi személyében:

Néked, Sándor, köszönhetjük
Nagy rész't a szabadságnak:
Dicső! Többet adtál nekünk
Mint egy atya fiának

Oh! Nagy Isten! Nyujts szavakat
Elsorozni érdemét
Rajta legyen minden magyar
Érte adni életét.

(Herczfeld Sándor: *Örömkönnye*. PN 401)

A majdan kultusszá alakuló Petőfi-kép mögött jól érzékelhetően ott áll a francia romantika transzcendens hatalommal felruházott, messianisztikus költő-népvezér figurája (MARGÓCSY, 1998). Petőfi tudatosan, lelke legmélyéből azonosul e szereppel, elsősorban költőként, mint ez lírájának nagy részében jelenlevő biblikus képzetek, a Petőfi által megteremtett magánmitológia bizonyítja, de nem retten vissza a történelemformáló apostoli, prófétai szerep kör gyakorlati politikai következményeitől sem (MARGÓCSY, 1999). Saját leendő országgyűlési feladatáról írja Bankos Károlynak, 1848. máj. 25-én: „[...] fanatikus lelkesedés kell, hogy világítsa a nemzet előtt, mint Mózes bujdosó népe előtt a tűzoszlop a pusztában.” (PSÖPM 339) E költő-népvezér figura osztályrésze a lemondás, az önmegtagadás, a valósággal jézusi áldozat, Petőfi politikai publicisztikájában, levelezésében bőven találunk erre utaló kitételeket, de jellemző példája *Az apostol* Szilveszter figurája.

⁷ Petőfi az ösztönös megérzést, akárcsak a művészi képességeket adottságnak tekinti, amely valamilyen módon összefüggenek: „prófétai ihlettől vagy ha úgy tetszik állati ösztönnek, mely a költőben van,” másutt: „úgy érzem a forradalmat, mint kutya a földrengést”.

⁸ „Die Frauen meherer Pesther Schriftsteller beabsichtigen die Nationalgarde mit eigenhändig gestickten Fahnen zu überraschen; unter Bannern von so lieben Händen wird es zweifach freudig sein für das Vaterland zu kämpfen. Vor zwei Monaten erschien ein Gedicht von unserem Petőfi mit dem Refrain: ‘Näh’ mir die Fahne, mein Weibchen’. Die Poeten sind die Seher der Völker[...].” *Der Ungar* 1848. márc. 31. PAt I. 211.

E kultikus Petőfi kép legfontosabb eleme, a költő – saját maga által is gyakran hangoztatott⁷ – látnoki képességeinek elismerése, a versben és prózában elhangzó jóslatok beteljesedésének igazolása. E szembetűnő jelenség oka kettős: egyrészt a forradalom kitörésével egy korábban változatlanak – változtathatatlanak tűnő világ vonatkoztatási pontjai szűntek meg, vagyis nagy lett az igény a próféciaakra, a biztos jövőt előre látó váteszekre; Petőfi prófeciáit a kortársak a napi események szintjén is megpróbálják értelmezni. Ugyanakkor e folyamat kiindulópontja alapvetően Petőfi költészetének sajátossága: már jóval a forradalom előtt elinduló látomásos-apokaliptikus (MILBACHER 1999) verseinek egész sora. „Jövendöléseinek” sorai vissza-visszacsengenek majd az olvasók fülében, a valóságos történesekbe gyakran belevetítik ezeket az előképeket. Számos esetet a korabeli sajtó is rögzít: „Néhány pesti író felesége elhatározta, sajátkezüleg hímzett zászlókkal lepik meg a nemzetőrséget; ilyen kedves kezek által hímzett lobogók alatt kétszeres gyönyörűség lesz a hazáért harcolni. Két hónapja jelent meg Petőfink egy verse a következő refrénnel: »Varrdd meg azt a zászlót, feleségem!«. A költők a népek látnokai.”⁸ A *Nemzeti dal*ról: „Petőfi költői lelke, úgy látszik, jós pillanatában szerkeszté a verset” (*Társalkodó* 1848. márc. 17. PN 388). Ugyanígy A *királyokhoz* egy parafrázisa utal hasonló jelenségre: „Beteljesült! Beteljesült tehát / A népköltőnek jósoló szava; Beteljesült tehát, hogy nincs király, A kit szerethet egy szabad haza” (*Forradalom* 1848. dec. 29. PN 514)

Megjelenik Petőfi e váteszi pózban a politika szférájában is: a Rendre Ügyelő Választmány április 13-i ülésén, vagy augusztus 10-i cikkében. Természetesen a közvélemény csak „siker” jóslataira emlékszik, ezeket tartja számon: „Petőfi néhány napok előtt ezt mondá e lapokban »ne adja isten, de mahólnap ott leszünk, hol azt mondjuk, Petőfinek igaza vólt.« Mi pedig nagy örömünkre megértük azon időt, melyet Petőfi elérni jósolt, s még boldogoknak mondhatjuk magunkat, mert a veszélyhez képest késő, de a hon megmentésében még elég jókor ébredtünk fel bizalomszavazó álmunkból” – írja a *Marczius Tizenötödike* 1848. augusztus 10-én.

Petőfi halálának pillanatában magányos, országos népszerűsége megfogyatkozott, önérzete nehezen gyógyuló sebeket szenvedett – már jó ideje csak egy szűk baráti kör követi rokonszenvvél, együttérzéssel sorsát. Mégis személyében minden készen áll arra, hogy halálával a bukott szabadságharc pillanatában megszülessen a visszaemlékezésekből építkezve a költő legendája, amelyben már csak a népszerűsége csúcspontján álló költő jelenik meg, s így 1848-as szerepe sokszor voltaképpen egyetlenegy napra, március 15-re szűkül, a valódi személyiség, a politikus költő alakja eltűnik, felismerhetetlenné torzul a múltó évtizedek során.